

Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Δυτικής Ελλάδας

ΣΧΟΛΗ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΩΝ ΕΦΑΡΜΟΓΩΝ

Τμήμα Πολιτικών Μηχανικών ΤΕ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**ΝΑΟΔΟΜΙΑ 19^{ΟΥ} ΑΙΩΝΑΣΤΗΝ ΟΡΕΙΝΗ ΓΟΡΤΥΝΙΑ-
ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΜΕΛΕΤΗΣ-ΙΕΡΟΣ ΝΑΟΣ ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ
ΖΟΥΡΤΣΑΣ**

Αναστασιάδης Αναστάσιος , Μουρτζανός Χαρίδημος

Μπρισιμιτζή Κωνσταντίνα

Επιβλέπουσες Καθηγήτριες: Γεωργιάδη Αναστασία

Δέσποινα Λαγογιάννη

ΠΑΤΡΑ, 2016

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε τις καθηγήτριες μας κα. Γεωργιάδη Αναστασία και κα. Λαγογιάννη Δέσποινα για την βοήθεια, την υποστήριξη αλλά και την εμπιστοσύνη που μας έδειξαν για να ολοκληρωθεί η παρούσα πτυχιακή εργασία.

Ένα μεγάλο ευχαριστώ στο κ. Πετρονώτη Αργύρη για την βοήθεια του, που μας υπέδειξε τους ναούς που θα μπορούσαμε να εστιάσουμε, αλλά και το Σύλλογο Άνθη Της Πέτρας, ο οποίος μας εμπιστεύτηκε και φρόντισε για την διαμονή μας στη Νέα Φιγαλεία.

Επίσης θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε τους κατοίκους του χωριού της Νέας Φιγαλείας για την φιλοξενία του και τις πληροφορίες που μας έδωσε απλόχερα, και ειδικά τον Πάτερ Αναστάσιο, τον Ιερέα του χωριού, που μας άνοιξε τις πόρτες της εκκλησίας και μας εμπιστεύτηκε να δουλέψουμε σε αυτή. Επίσης τον μάστορα του χωριού ο οποίος μας βοήθησε να κατανοήσουμε κάποια πράγματα, όσον αφορά την επεξεργασία της πέτρας.

Τέλος, ένα ευχαριστώ στους κατοίκους των χωριών Ζαχάρω, Ανδρίτσαινα, Πετράλωνα που μας αφιέρωσαν λίγο από τον χρόνο τους ώστε να μας ξεναγήσουν και να μας δώσουν κάποιες πληροφορίες για τους ιερούς ναούς που επισκεφτήκαμε.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παρούσα πτυχιακή εργασία του Τ.Ε.Ι Δυτικής Ελλάδας του τμήματος Πολιτικών Μηχανικών με Κατεύθυνση Μορφολογίας και Αναστήλωσης, αποτελεί μία εργασία αποτύπωσης, έρευνας και καταγραφής υλικού, του Καθεδρικού ιερού ναού του Αγίου Νικολάου στη Νέα Φιγαλεία, ο οποίος βρίσκεται στο νομό Ηλείας. Ο Άγιος Νικόλαος Νέας Φιγαλείας κατατάσσεται στους ναούς μετεπαναστατικής περιόδου(1830-1912) στο χώρο της Πελοποννήσου. Ένας ακόμα σημαντικός παράγοντας που οδήγησε στη επιλογή της συγκεκριμένης εκκλησίας αλλά και γενικότερα την ενασχόλησή μας με την μετεπαναστατική περίοδο, είναι ότι αποτελεί έργο των περίφημων Λαγκαδι(α)νών μαστόρων, που δρούσαν έντονα κατά την περίοδο αυτή. Οι Λαγκαδι(α)νοί είναι περίφημοι πετράδες που με την εξαιρετική τέχνη τους οικοδόμησαν υπέροχα οικοδομήματα.

Η ομάδα μας μαζί με τις επιβλέπουσες καθηγήτριες επισκέφτηκαν στις 4/4/2015 το χωριό της Νέας Φιγαλείας, ενώ η ομάδα διέμεινε στο χωριό για δεκαπέντε ημέρες (14-29/5/2015) ώστε να διεκπεραιωθεί η αποτύπωση του ναού, αλλά και να γίνει η συλλογή πληροφοριών όσον αφορά το χωριό και κυρίως τον ναό του Αγίου Νικολάου. Πέρα όμως από τον ναό του Αγίου Νικολάου Νέας Φιγαλείας, η ομάδα μαζί με τις επιβλέπουσες καθηγήτριες, επισκέφτηκαν (4/4/2015) και άλλους ναούς σε κοντινά χωριά, που ανήκουν επίσης στην μετεπαναστατική περίοδο. Οι ναοί που επισκέφτηκαμε ήταν ο Άγιος Σπυρίδωνας στη Ζαχάρω, η Γένεση της Θεοτόκου στα Πετράλωνα και ο Άγιος Νικόλαος στη Ανδρίτσαινα. Σε αυτούς τους ναούς συλλέχθηκε φωτογραφικό υλικό και κάποιες γενικές πληροφορίες από κατοίκους όσον αφορά την παλαιότητα των ναών αυτών. Πραγματοποιήθηκε μία τελευταία επίσκεψη ώστε να συμπληρωθούν και να επιβεβαιωθούν κάποια κομμάτια όσον αφορά τις μετρήσεις και το σχεδιαστικό κομμάτι στις 7-9/7/2015 στο χωριό της Νέας Φιγαλείας.

Όσον αφορά την αποτύπωση του ναού, έγινε κατά βάση με παραδοσιακούς τρόπους (με συνδυασμό ευθυγραμμιών και τριπλευρισμού) αλλά και με πιο σύγχρονους όπως τοπογραφικές μετρήσεις με γεωδαιτικό σταθμό για τα ύψη. Μεγάλη βοήθεια αποτέλεσε το φωτογραφικό υλικό που συλλέχτηκε, τόσο σχεδιαστικά αλλά και πληροφοριακά. Οι φωτογραφίες επεξεργάστηκαν για καλύτερη απόδοση στο Vcad για την όσο καλύτερη ορθή προβολή τους (ήταν απαραίτητο για τις όψεις) και συνενώθηκαν με το AutoCAD για το σχεδιασμό της πέτρας των όψεων, δημιουργώντας ένα αποτέλεσμα, που είναι πολύ κοντά στην πραγματικότητα. Αφού ολοκληρώθηκαν όλες οι μετρήσεις αποτύπωσης (χρονικό διάστημα 15 ημερών), έπειτα, έγινε η απαραίτητη επεξεργασία αυτών και η σχεδίαση, η οποία πραγματοποιήθηκε σε περιβάλλον AutoCAD.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα πτυχιακή εργασία, στο πρώτο μέρος της είναι βασισμένη στην διδακτορική διατριβή του Γρηγόριου Α. Πουλημένου «Η ΕΛΛΑΔΙΚΗ ΝΑΟΔΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΟΥ ΝΕΟΚΛΑΣΣΙΚΙΣΜΟΥ (1830-1912)», με σκοπό να εισάγει τον αναγνώστη, σιγά σιγά στην εξέλιξη της ναοδομίας κατά την μετεπαναστατική περίοδο, στο χώρο της Πελοποννήσου. Αναφέρεται σε μία πληθώρα ναών με διαφορετική τυπολογική και μορφολογική εξέλιξη. Μέσα από το πέραςμα αυτό, καταλήγουμε στην χρονική περίοδο που μας ενδιαφέρει και στους ναούς του αγροτικού χώρου, που ανήκει και το κύριο αντικείμενο της πτυχιακής αυτής εργασίας τον Καθεδρικό ναό του Αγίου Νικολάου Νέας Φιγαλείας. Το δεύτερο μέρος είναι αφιερωμένο στους Λαγκαδι(α)νούς μαστόρους όπου παρουσιάζεται το πόσο μεγάλο ήταν το έργο τους και πόσο βοήθησαν στην διαμόρφωση της ναοδομίας, εκείνης της εποχής. Μεγάλο παράδειγμα του έργου τους είναι και το αντικείμενο μελέτης μας, όπου γνωστή μαστοροοικογένεια κατασκεύασε το ναό αυτό. Στη συνέχεια, στο τρίτο μέρος μπαίνουμε στον κύριο κορμό της παρούσας πτυχιακής, που περιέχει όλα τα στοιχεία που δίνουν μία ολοκληρωμένη εικόνα για τον ναό του Αγίου Νικολάου, Νέας Φιγαλείας. Στο τέταρτο μέρος οδηγούμαστε σε κάποια συμπεράσματα, μέσα από την σύγκριση των πληροφοριών που συλλέξαμε, αλλά και σε σχέση με άλλους ναούς του Πελοποννησιακού χώρου που επισκεφτήκαμε. Τέλος, βρίσκεται όλο το σχεδιαστικό και φωτογραφικό υλικό, όπου ο αναγνώστης μπορεί να έχει μία πλήρως ολοκληρωμένη εικόνα, σε σχέση με την κατάσταση που βρίσκεται σήμερα ο ναός της Νέας Φιγαλείας.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ευχαριστίες	1
Πρόλογος	2
Περίληψη	3
Περιεχόμενα	4

A. ΜΕΡΟΣ

ΝΑΟΔΟΜΙΑ ΣΤΟΝ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΟ ΧΩΡΟ-ΛΑΓΚΑΔΙ(Α)ΝΟΙ

1.Περίοδος 1830-1912(Ιστορικά-Ναοδομία)	6
1.1 Περίοδος Όθωνα	7
1.2 Περίοδος Γεωργίου Α΄	9
2.Λαγκαδι(α)νοί-οι χτίστες τις Πελοποννήσου	11
2.1 Τεχνίτες της Πελοποννήσου	11
2.2 Έργα Λαγκαδι(α)νών	13
2.3 Μπουλούκι	13
2.4 Παρακμή	14

B. ΜΕΡΟΣ

Ο ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΝΕΑΣ ΦΙΓΑΛΕΙΑΣ

3.1 Τοπογραφικά Στοιχεία	15
3.2 Ιστορική Αναδρομή	15
3.3 Συμφωνητικά	17
3.4 Τυπολογικά	19
3.4.α Γενικά Χαρακτηριστικά	19
3.4.β Τυπολογική Ανάλυση	19
3.5 Μορφολογική Ανάλυση	20
3.6 Κατασκευαστική Ανάλυση	22

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

3.7 Μεταγενέστερες Επεμβάσεις-Κατασκευές	23
--	----

Γ. ΜΕΡΟΣ

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

4. Ο Μιλτιάδης Π. Κανελλόπουλος(1841-1885)	24
--	----

4.1 Αλλά Έργα του Μιλτιάδη Π. Κανελλόπουλου	24
---	----

4.2 Νομός Ηλείας- Δύο Άλλοι Ναοί	26
----------------------------------	----

<u>ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ</u>	28
----------------------------	----

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

Συμφωνητικά	30
-------------	----

Κατάλογος Σχεδίων	34
-------------------	----

Κατάλογος Φωτογραφικού Υλικού	54
-------------------------------	----

ΜΕΡΟΣ Α

1.ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1830-1912 (ΙΣΤΟΡΙΚΑ-ΝΑΟΔΟΜΙΑ)

Η Ελληνική Επανάσταση ήταν η ένοπλη εξέγερση των Ελλήνων εναντίον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, με σκοπό την απαλλαγή από την οθωμανική κυριαρχία και τη δημιουργία ανεξάρτητου εθνικού κράτους. Από το 1821 και μέχρι την άφιξη του Καποδίστρια το 1828, η Ελλάδα δεν ήταν αναγνωρισμένη σαν κράτος, έτσι αποκαλούνταν με το όνομα «Προσωρινή Διοίκηση της Ελλάδος» όσο μαχόταν για την ανεξαρτησία της από την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Το 1830 υπογράφηκε η συνθήκη ανεξαρτησίας της Ελλάδας.

Η ανεξάρτητη Ελλάδα και η εξέλιξη της ναοδομίας τα επόμενα χρόνια, με βάση το βιβλίο του Γρηγόριου Πουλημένου « Η ΕΛΛΑΔΙΚΗ ΝΑΟΔΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΟΥ ΝΕΟΚΛΑΣΣΙΚΙΣΜΟΥ (1830-1912)»¹ χωρίζεται σε δύο βασικές περιόδους, την περίοδο της βασιλείας του Όθωνα και της βασιλείας του Γεωργίου Α΄.

Το 1832, ο Όθωνεκλέχθηκε Βασιλιάς της Ελλάδας και η βασιλεία του διήρκησε μέχρι το 1863. Αυτή την περίοδο η παραδοσιακή ναοδομία κατάφερε να διατηρήσει τη συνέχειά της στη Νεοελληνική ναοδομία, όπως αυτή είχε διαμορφωθεί στις αρχές του 19^{ου} αιώνα.

Ο Γεώργιος Α' ανέλαβε από το 1864 μέχρι το 1913. Κατά τον Γεώργιο Α΄, έγινε η τελευταία προσπάθεια εμπλουτισμού της παραδοσιακής ναοδομίας. Σιγά σιγά, προστίθενται καινούρια στοιχεία και ιδέες από το εξωτερικό, δίνοντας μία άλλη αίσθηση στην Ελληνική ναοδομία, της περιόδου αυτής. Με λίγα λόγια έγινε μία προσπάθεια ανανέωσης με νεότερα στοιχεία, ενός αρχιτεκτονικού φαινομένου που παράκμαζε .

Σύμφωνα με την διατριβή του Γρηγόριου Πουλημένου, ο 19^{ος} αιώνας στην Ελλάδα είναι μία περίοδος ανακατατάξεων, που οδήγησαν από την ανυποληψία του ελληνικού κόσμου, που υπήρχε στη Τουρκοκρατία, στη δημιουργία μίας νέας πραγματικότητας. Στην αρχιτεκτονική, η ναοδομία αποτελεί την πιο πιστή έκφραση των δρώμενων της κάθε ιστορικής εποχής. Η ναοδομία της μετεπαναστατικής περιόδου κυμαίνεται από το 1830 μέχρι 1912, αυτό συμβαίνει διότι από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα όλα τα κριτήρια της ναοδομίας που γνωρίσαμε μέχρι τότε άλλαξαν.

1824-1832	Μεταβατική περίοδος
1832-1863	Βασιλέως Όθωνα
1864-1913	Γεωργίου Α΄

¹ΓΡΗΓΟΡΗΣ Α. ΠΟΥΛΗΜΕΝΟΣ "Η ΕΛΛΑΔΙΚΗ ΝΑΟΔΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΟΥ ΝΕΟΚΛΑΣΣΙΚΙΣΜΟΥ (1830-1912)", Επί διδακτορία διατριβή, υποβληθείσα στη σχολή Αρχιτεκτόνων του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου, Αθήνα 1997, κεφάλαιο II (σ.40-69), κεφάλαιο III (σ.72-108)

1.1 ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΟΘΩΝΑ

Κατά την βασιλεία του Όθωνα η πρώτη εκκλησία που άρχισε να κτίζεται στο ελεύθερο Ελληνικό Κράτος, ήταν μία τρίκλιτηξυλόστεγη βασιλική, ο Τίμιος Πρόδρομος στο Άργος (1822-1928). Γενικότερα, η μορφή του, ήταν ένα στοιχείο που κυριαρχούσε στην ελληνική ναοδομία. Ο ναός εξελίσσεται και αποκτά τρούλο και η μέχρι τότε βασιλική, γίνεται τρουλαία. Ο τρόπος σχεδιασμού του Τίμιου Πρόδρομου, μαρτυρεί τις αυξανόμενες ανάγκες και την προσπάθεια ικανοποίησης τους, αξιοποιώντας την παραδοσιακή ναοδομία με καινούριες λύσεις. Τέλος, άλλο ένα ενδιαφέρον σημείο του συγκεκριμένου ναού είναι η διαμόρφωση τουεγκάρσιου κλίτους και ηυβριδική σταυροειδής διάταξη στην στέγαση, η οποία μας προαναγγέλλει ογκοπλαστικά, την σταυροειδή διάταξη που κυριαρχεί στους ναούς του 19^{ου} αιώνα². Παρόμοιοι ναοί στη Πελοπόννησο είναι η Σύναξη Της Θεοτόκου Κρανίδι (περίπου 1830 η αρχική της φάση), η Ζωοδόχος Πηγής (1830) , ο Άγιος Νικόλας Κοντοβάζαινα (1826), Άγιος Δημήτριος και ο Άγιος Ιωάννης στα Μαγουλιανά (τριακονταετία πριν την επανάσταση) και τέλος ο Άγιος Χαράλαμπος στη Δημητσάνα.

Τα χρόνια του Όθωνα έγινε μία προσπάθεια επιβίωσης της παραδοσιακής ναοδομίας. Τυπολογικά συναντάμε ναούς στον Πελοποννησιακό χώρο, που κάνουν μια τέτοια προσπάθεια, όπως ο Άγιος Ανδρέας στη Πάτρα (1834) μια παραδοσιακή τρίκλιτηβασιλική. Δεν συναντάμε όμως μόνο τον τύπο της βασιλικής, αλλά και άλλους τύπους, όπως ο Άγιος Τρύφωνας στη Βυτίνα (1846), αποτελεί παράδειγμα για τον παραδοσιακό τύπο του σταυροειδής εγγεγραμμένου ναού. Άλλοι τύποι που συμπτύσσονται στην επιβίωση της παραδοσιακής ναοδομίας, είναι οι οκταγωνικοί και οι μονόχωροι ναοί. Τρεις οκταγωνικοί ναοί θα ολοκληρωθούν με την άφιξη του Όθωνα στην Ελλάδα, ο Άγιος Γεώργιος Βαλτετσνίκο (1833), η Αγία Κυριακή Δημητσάνα (1834) και ο Ταξιάρχης της Πλάτσας στη Δημητσάνα, που ανήκουν στο νέο-οκταγωνικό τύπο³. Τέλος οι μονόχωροι ναοί που προορίζονται για να εξυπηρετήσουν μικρά μεγέθη είναι ο Άγιος Χαράλαμπος στη Φλόκα Ηλείας (1863) και ο Άγιος Νικόλαος στη Μεγαλόπολη (1830).

Η εμμονή στην παραδοσιακή τυπολογία χαρακτηρίζει όλους τους παραπάνω ναούς. Μορφολογικά υπάρχει έλλειψη φροντίδας στην οργάνωση των όψεων, κάτι που είναι κανόνας για την παραδοσιακή ναοδομία της περιόδου του Όθωνα. Εξαίρεση αποτελούν οι ναοί του τύπου εγγεγραμμένης, τρουλαίας σταυροειδούς βασιλικής, που

²ΓΡΗΓΟΡΗΣ Α. ΠΟΥΛΗΜΕΝΟΣ "Η ΕΛΛΑΔΙΚΗ ΝΑΟΔΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΟΥ ΝΕΟΚΛΑΣΣΙΚΙΣΜΟΥ (1830-1912)", Επί διδακτορία διατριβή, υποβληθείσα στη σχολή Αρχιτεκτόνων του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου, Αθήνα 1997, σ.38

³Νέο-οκταγωνικός τύπος: «πρόκειται για μονόχωρους ναούς που στεγάζουν τον ευρύ κεντρικό χώρο με τρούλο. Δύο τρόποι στήριξης πλάγιοι τοίχοι και πεσσοί (ανά δύο ανατολικά και δυτικά. Ο τύπος γίνεται ιδιαίτερα ελκυστικός λόγω της ευρύτητας του εσωτερικού χώρου και του μεγάλου τρούλου». Βλ. ΓΡΗΓΟΡΗΣ Α. ΠΟΥΛΗΜΕΝΟΣ "Η ΕΛΛΑΔΙΚΗ ΝΑΟΔΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΟΥ ΝΕΟΚΛΑΣΣΙΚΙΣΜΟΥ (1830-1912)", Επί διδακτορία διατριβή, υποβληθείσα στη σχολή Αρχιτεκτόνων του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου, Αθήνα 1997, σ.44

επιχειρείται κάποια μορφοπλαστική οργάνωση των όψεων. Ο εξωτερικός διάκοσμος γενικά είναι λιτός αλλά και ο εσωτερικά φτωχός.

Ελκυστικό πρότυπο για την ναοδομία της περιόδου, αποτελούσαν οι μονόχωροι ναοί που κινούνταν στην φιλοσοφία της μονόχωρης επτανησιακής βασιλικής. Η τεχνολογία τους ήταν απλή, με μία τάση μετάδοσης του ευρωπαϊκού πολιτισμού. Κάποιες από αυτές, είναι ο ναός που αφιερώθηκε στα Εισόδια Της Θεοτόκου στη Κυπαρισσία (1850), η Κοίμηση της Θεοτόκου στη Πύλο, ο Άγιος Νικόλαος στο Μοναστηράκι Αργολίδος. Παρόμοιοι ναοί επεκτείνονται σε όλη την Πελοπόννησο, όπως η Αγία Τριάδα Κυπαρισσίας (1846). Γενικά παρατηρούνται άμεσες αλληλεπιδράσεις μεταξύ Δυτικής Πελοποννήσου και Επτανήσου στη ναοδομία στη διάρκεια της Οθωνικής περιόδου. Όσον αφορά τη μορφολογία κατά την περίοδο των επτανησιακών επιδράσεων στην ναοδομία, υπάρχει μία τάση εμπλουτισμού της μορφοπλαστικής οργάνωσης. Αντίθετα στο εσωτερικό των ναών ακολουθούνταν πιο λιτά χαρακτηριστικά, πιο κοντά σε στοιχεία του Νεοκλασικισμού, το οποίο αποτελεί ένα στοιχείο, που δεν ταιριάζει με το μπαρόκ που παρουσιάζεται στην επτανησιακή ναοδομία.

Οι επτανησιακές επιδράσεις έκαναν φανερή μία προσπάθεια αξιοποίησης όσων περισσότερων στοιχείων της παράδοσης, συνδέοντας την τοπική παράδοση με την δυτική τέχνη. Με άλλα λόγια βρισκόμαστε σε μία φάση μετακένωσης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα μία τρίκλιτη βασιλική ο Ιερός Ναός Παναγίας Παντανάσσης στη Πάτρα (1857). Κατά την μετακένωση του Νεοκλασικισμού οι μορφολογικές και διακοσμητικές λύσεις που βρήκαν στα μνημεία επηρέασαν έντονα, τη μορφοπλασσία και το διάκοσμο πολλών άλλων μνημείων της Ελλαδικής ναοδομίας, σε όλη τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα.

Το 1997 με βάση την διατριβή του Πουλημένου, ο ίδιος δίνει για πρώτη φορά τον όρο «ελληνοβυζαντινισμός»⁴ («Αφορά μία τάση της ναοδομίας ικανή να συζεύξει βυζαντινά και ελληνικά "ρυθμολογικά στοιχεία"»). Σε όλο τον Πελοποννησιακό χώρο, συναντάμε ναούς που κατατάσσονται στην περίοδο της γένεσης του Ελληνοβυζαντινισμού (1846). Στην Καλαμάτα, συναντάμε δύο ναούς τον Άγιο Ιωάννη τον Πρόδρομο (1848) και τον ναό της Υπαπαντής (1859), και ανήκουν σε μια μεγεθυμένη παραλλαγή του γνωστού σταυροειδούς, εγγεγραμμένου, τετρακίονιου. Ενώ στην Πάτρα, ο ναός της Ευαγγελίστριας 1842, μία τρίκλιτη βασιλική με επιρροές επτανησιακής ναοδομίας, βασισμένη σε Ιταλικά πρότυπα. Επιπρόσθετα, βλέπουμε ναούς με τυπολογικές διαφοροποιήσεις, όπως είναι χρήση πεσσών αντί κίωνων στο εσωτερικό. Κάποιες από αυτές είναι η Μεταμόρφωση στο Κρανίδι (1850) και ο Άγιος Πέτρος στο Άργος (1859). Βέβαια υπάρχουν και στοιχεία επιστροφής της βυζαντινής τυπολογίας, τα οποία όμως δεν μπορούν να διεκδικήσουν οι σταυροειδείς βασιλικές που είναι δημιουργήματα μετεπαναστατικών χρόνων.

Στο τέλος της βασιλείας του Όθωνα, όταν ο Ελληνοβυζαντινισμός καθιερώθηκε ως τάση, αρχίζουν να κτίζονται σε κωμοπόλεις και χωριά ναοί διατηρώντας τους τρόπους δομής της παραδοσιακής ναοδομίας και προσπαθώντας ταυτόχρονα, να υιοθετήσουν ογκοπλαστικά, μορφολογικά, διακοσμητικά και τυπολογικά στοιχεία, που παρατηρούνται και στον Ελληνοβυζαντινισμό. Χαρακτηριστική είναι η

⁴ ΓΡΗΓΟΡΗΣ Α. ΠΟΥΛΗΜΕΝΟΣ "Η ΕΛΛΑΔΙΚΗ ΝΑΟΔΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΟΥ ΝΕΟΚΛΑΣΙΚΙΣΜΟΥ (1830-1912)", Επί διδακτορία διατριβή, υποβληθείσα στη σχολή Αρχιτεκτόνων του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου, Αθήνα 1997, σ.62

προσπάθεια οργάνωσης των όψεων με ανοίγματα, που διαθέτουν μορφολογικές αξιώσεις που μαρτυρούν μία νέα αντίληψη για την ανάδειξη του εξωτερικού του κτηρίου.

1.2 ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α΄

Κατά τον Πουλημένο στο δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα θα υλοποιηθεί ένα πάντρεμα που οφείλεται στο μετριασμό του διαφωτιστικού ρεύματος και τη ριζική αλλαγή του λαϊκορθόδοξου βιώματος. Χωρίζοντάς τη σε τρεις βασικούς άξονες⁵:

α) Στην χρησιμοποίηση παραδοσιακών τύπων της ναοδομίας, χωρίς ιδιαίτερες τυπολογικές διαμορφώσεις.

β) Στην μεγάλη φροντίδα των όψεων, για την ανάδειξή τους, χρησιμοποιώντας διάφορα μορφολογικά και διακοσμητικά στοιχεία, επηρεασμένα από την ευρωπαϊκή αρχιτεκτονική.

γ) Και στην αλλαγή του εσωτερικού χώρου, ως προς το λειτουργικό του χαρακτήρα.

Μετά το 1880, στα χωριά και στις κωμοπόλεις της Δυτικής Πελοποννήσου, θα κτιστούν πολλοί ναοί, που ακολουθούν το γενικό αρχιτεκτονικό σχήμα, της Επτανησιακής ναοδομίας. Με άλλα λόγια βρισκόμαστε σε μία περίοδο μετεξέλιξης της Επτανησιακής ναοδομίας. Παράδειγμα είναι, μία τρίκλιτη βασιλική του Αγίου Νικολάου του Φλάριου στη Καλαμάτα (1876), αλλά και οι ναοί της Αγίας Τριάδας και τα Εισόδια της Θεοτόκου στην Κυπαρισσία με μία πιο έντονη εμμονή στα πρότυπα της Επτανησιακής ναοδομίας. Η οργάνωση των όψεων των ναών στηρίζεται στη διάταξη παραθύρων σε σειρά, εκατέρωθεν των πλαγίων θυρών εισόδου. Επίσης παρατηρείται μία επανάληψη του βυζαντινού αψιδώματος, σε εκκλησίες που το μέγεθός τους είναι μεγάλο. Η συχνή χρήση αυτής της μορφοπλαστικής ενότητας, βοηθά σημαντικά στην οργάνωση των μεγάλων πλαγίων όψεων, παίζοντας το ρόλο κεντρικού αξονικού στοιχείου. Τέλος, εξαιτίας των «βυζαντινών» αψιδωμάτων είναι φανερό ότι, στην ογκοπλασία των ναών που κτίζονται στα πλαίσια Επτανησιακών επιδράσεων, κυριαρχεί η ιδέα δημιουργίας, σταυροειδούς διάταξης⁶.

Σύμφωνα με τη διατριβή του Πουλημένου, οι ναοί που θα αναφερθούν παρακάτω ανήκουν σε μία περίοδο ακμής του Ελληνοβυζαντινισμού. Πολυπληθέστερη ομάδα βασιλικών, που κτίστηκαν στα πλαίσια του Ελληνοβυζαντινισμού, ανήκει η τρουλαία παραλλαγή είτε του τύπου των «σταυροειδών, τρουλαίων βασιλικών» είτε του τύπου της βασιλικής με εγκάρσιο κλίτος σχήμα «Τ». Τέτοια παραδείγματα στον Πελοποννησιακό χώρο είναι, η Αγία Τριάς στη Νεάπολη Λακωνίας (1902), ο Άγιος Αθανάσιος στον Πύργο (1911) και η Παναγία στα Φιλιατρά (1886). Γενικότερα στους ναούς αυτούς, ασχέτως την κατηγορία του τύπου που ανήκουν, συναντάμε κοινά τυπολογικά στοιχεία, όπως είναι η μεγέθυνση. Επιπλέον, στους Ελληνοβυζαντινούς ναούς, συγκεντρώνεται και καταλήγει όλη η μορφοπλαστική αναζήτηση της Ελλαδικής ναοδομίας του 19^{ου} αιώνα. Δηλαδή, καταλήγει πια σε μία

⁵ΓΡΗΓΟΡΗΣ Α. ΠΟΥΛΗΜΕΝΟΣ "Η ΕΛΛΑΔΙΚΗ ΝΑΟΔΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΟΥ ΝΕΟΚΛΑΣΣΙΚΙΣΜΟΥ (1830-1912)", Επί διδακτορία διατριβή, υποβληθείσα στη σχολή Αρχιτεκτόνων του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου, Αθήνα 1997, σ.71

⁶ΓΡΗΓΟΡΗΣ Α. ΠΟΥΛΗΜΕΝΟΣ "Η ΕΛΛΑΔΙΚΗ ΝΑΟΔΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΟΥ ΝΕΟΚΛΑΣΣΙΚΙΣΜΟΥ (1830-1912)", Επί διδακτορία διατριβή, υποβληθείσα στη σχολή Αρχιτεκτόνων του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου, Αθήνα 1997, σ.77

διατύπωση κοινών αρχών σύνθεσης, θα μπορούσαμε να πούμε ότι βασίζονται σε τέσσερις βασικές αρχές. Η πρώτη είναι η δυναμικότητα στην ογκοπλασία (αν και οργανώνεται πάνω σε διάφορους τύπους ναών, τελικά αποκτά ενιαία εμφάνιση), η δεύτερη είναι η κυριαρχία των αξόνων στην οργάνωση των όψεων (η γενική οργάνωση όλων των όγκων του ναού ακολουθεί καθ' ύψος, διάκριση σε δύο ζώνες), τρίτον η αυτοτελής μορφοπλαστική ανάδειξη των μερών (η οποία έχει σχέση με τη δυτική πλευρά του ναού, για παράδειγμα οι πύργοι των καμπαναριών) και τέταρτον ο τρούλος αποτελεί αναγκαίο στοιχείο κορύφωσης της σύνθεσης⁷.

Η παραδοσιακή ναοδομία στη διάρκεια της βασιλείας του Γεώργιου, σβήνει οριστικά, σαν αυτόνομο μορφολογικά και τυπολογικά αρχιτεκτονικό φαινόμενο. Ο Πουλημένος αναφέρει ότι *«Άγνωστοι , σήμερα , μάστοροι που γνώριζαν αυτή την τεχνολογία αλλά διέθεταν και έντονο αφομοιωτικό πνεύμα προς τις νέες τάσεις που κυριαρχούσαν στην επίσημη ναοδομία εξακολουθούσαν, μέχρι το τέλος της περιόδου, που εξετάζουμε, να κτίζουν ναούς σε όλο το αγροτικό χώρο του Ελλαδικού κράτους»*. Οι ναοί αυτοί δεν μπορούν να ενταχθούν σε καμία τάση, αλλά δημιουργούν μία δική τους κατηγορία. Για παράδειγμα, κάποιοι μονόχωροι ναοί η Μεταμόρφωση στους Συναΐδες Γορτυνίας (1882), η Αγία Τριάδα στο Ψάρι της Ορεινής Μεσσηνίας, ο Άγιος Κωνσταντίνος και ο Άγιος Ιωάννης στο νομό Ηλείας (1900) και η Ελεήστρια στην Κορώνη (1896). Επίσης στην κατηγορία των σταυροειδών ναών ανήκει η Αγία Βαρβάρα στον Κάμπο Μεσσηνίας και ο Προφήτης Ηλίας στο Ελληνικό στην Αρκαδία. Ενώ στον τύπο των «σταυροειδών βασιλικών» ο Άγιος Γεώργιος στο Κρανίδι (1870), ο Άγιος Νικόλαος στην Ανδρίτσεινα (1884) και ο Άγιος Νικόλαος της Κάτω Φιγαλείας, όπου είναι και ο βασικός ναός μελέτης μας στη παρούσα εργασία.

⁷ΓΡΗΓΟΡΗΣ Α. ΠΟΥΛΗΜΕΝΟΣ "Η ΕΛΛΑΔΙΚΗ ΝΑΟΔΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΟΥ ΝΕΟΚΛΑΣΣΙΚΙΣΜΟΥ (1830-1912)", Επί διδακτορία διατριβή, υποβληθείσα στη σχολή Αρχιτεκτόνων του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου, Αθήνα 1997, σ.98-101

2.Λαγκαδι(α)νοί – Οι χτίστες της Πελοποννήσου

Το χωριό Λαγκάδια βρίσκεται στα Βορειοδυτικά αντερείσματα του Μαινάλου, με υψόμετρο που αρχίζει από 500 μέτρα και φτάνει τα 1000, στο νομό Αρκαδίας της Πελοποννήσου. Οι Λαγκαδι(α)νοί μάστορες είναι ξακουστοί χτίστες για την τέχνη τους, σε όλο τον ελλαδικό και κυρίως τον Πελοποννησιακό. Αποτελούν τεχνίτες προβιομηχανικής κοινωνίας⁸. Η εποχή των Λαγκαδι(α)νών είναι δύσκολο να προσδιοριστεί με ακρίβεια, για το πότε δηλαδή άρχισαν να γίνονται στην πλειοψηφία τους χτίστες. Υπάρχουν διάφορες εκδοχές, άλλες πιο ορθές και άλλες λιγότερο, όσον αφορά τον τρόπο με τον οποίο ξεκίνησαν να γίνονται μάστορες. Η πρώτη εκδοχή είναι ότι οι Λαγκαδι(α)νοί κατάγονται από τους μαστόρους που οικοδόμησαν στις αρχές του ΙΓ΄ αιώνα το κάστρο της Άκοβας. Συνεπώς, οι πρώτοι κάτοικοι του χωριού ήταν χτίστες οι οποίοι διατήρησαν την τέχνη τους, την εξέλιξαν και την κληροδότησαν στους απογόνους τους. Έτσι δημιουργήθηκε η μαστορική παράδοση στα Λαγκάδια. Αυτή την άποψη την είχε ο Γλαύκος Μαρκόπουλος, που βασίστηκε σε χειρόγραφα που βρήκε στη Μονή Βουλκάνων της Μεσσηνίας. Η δεύτερη εκδοχή αναφέρει ότι οι Λαγκαδι(α)νοί έμαθαν το επάγγελμα του χτίστη από μαστόρους της Ηπείρου (όπου και κατάγονται), υποστηρίζοντας αυτό το ενδεχόμενο ο Α. Γούδας. Την τρίτη εκδοχή, σύμφωνα με την οποία τα Λαγκάδια χτίστηκαν στο τέλος του ΙΕ΄ και στις αρχές του ΙΣΤ΄ αιώνα από τους κατοίκους των γύρω χωριών, είναι μία εκδοχή του Τάκη Κανδηλώρου, που δεν υπάρχει κάποιο στοιχείο να την επιβεβαιώνει. Τέλος, λαμβάνοντας υπόψη του τις παραπάνω εκδοχές ο Χρήστος Κωνσταντινόπουλος στο βιβλίο του « ΟΙ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟΙ ΧΤΙΣΤΕΣ ΤΗΣ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ » θεωρεί ορθότερο ότι ο Λαγκαδι(α)νός χτίστης είναι ένα δημιούργημα του φυσικού του και κοινωνικού του περιβάλλοντος. Υποθέτοντας ότι η γεωγραφική τοποθεσία έπαιξε ρόλο στον επαγγελματικό προσανατολισμό των Λαγκαδι(α)νών. Όσοι δεν μπορούσαν να ζήσουν από τα βασικά επαγγέλματα της εποχής, τα οποία ήταν η κτηνοτροφία και η γεωργία, έπρεπε να βρουν να ασχοληθούν με κάποιο άλλο επάγγελμα. Έπρεπε να βρουν να κάνουν μία δουλειά που θα ήταν χρήσιμη για τους κατοίκους των ορεινών περιοχών αλλά και θα μπορούσαν να επιβιώσουν με αυτή. Έτσι, η ειδικευση σε μία τέχνη ήταν η πιο καλή λύση που θα μπορούσαν να βρουν. Συνοψίζοντας και λαμβάνοντας υπόψη όλες τις εκδοχές θα μπορούσαμε να πούμε ότι κάθε εκδοχή έχει διάφορα αναπάντητα ερωτήματα ώστε να μην μπορούν να καταλήξουν σε μία εμπεριστατωμένη άποψη.

2.1 Μάστοροι της Πελοποννήσου

Γενικότερα στο Πελοποννησιακό χώρο εργάστηκαν κατά καιρούς και χτίστες από τα νησιά, την Ιταλία, κυρίως όμως, την Ήπειρο και την Μακεδονία. Επίσης στη βενετοκρατούμενη Πελοπόννησο ήταν φυσικό να χρησιμοποιηθούν για διάφορους λόγους Ιταλοί είτε ήταν αρχιτέκτονες είτε ήταν πολιτικοί μηχανικοί είτε μάστορες.

⁸ ΧΡΗΣΤΟΣ Γ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΠΟΥΛΟΣ "ΟΙ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟΙ ΧΤΙΣΤΕΣ ΤΗΣ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ", ΑΘΗΝΑ 1982 , εκδοτικός οίκος "ΜΕΛΙΣΣΑ", σ.11

Στα έργα των ξένων δούλεψαν ντόπιου τεχνίτες υπό τις οδηγίες των προηγούμενων. Έτσι, ήταν φυσικό να εμπλουτίσουν τις γνώσεις τους και να ενσωματώσουν στη τέχνη τους και στοιχεία εμπνευσμένα από το εξωτερικό. Οι παραδοσιακοί χτίστες της Πελοποννήσου επηρεάστηκαν και από την αρχιτεκτονική της ανατολής, κάτι που ήταν πιο έντονο κατά την β΄ Τουρκοκρατία (1715-1821). Παρόλα αυτά την πιο σημαντική επίδραση, στη παραδοσιακή αρχιτεκτονική της Πελοποννήσου, άσκησαν οι ηπειρώτες και οι μακεδόνες χτίστες, η πρώτη γραπτή μαρτυρία που έγινε ήταν 1691⁹. Στην Πελοπόννησο πάντως οι πιο ξακουστοί χτίστες παρέμεναν οι Λαγκαδι(α)νοί και κυριαρχούσαν κατά τον 19^ο αιώνα και τις πρώτες δεκαετίες του 20^ο αιώνα. Το υπουργείο εσωτερικών από απογραφή¹⁰ που έκανε στους οικισμούς της Πελοποννήσου, προκύπτει ξεκάθαρα η μεγάλη συμβολή των Λαγκαδι(α)νών μαστόρων στη διαμόρφωση της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής. Ο αρχιτέκτονας Αργύρης Πετρονώτης, που πήρε μέρος στα συνεργεία αυτά αναφέρεται και σε «τύπο λαγκαδι(α)νού σπιτιού»¹¹. Ο Κωνσταντινόπουλος με βάση αυτά τα στοιχεία στο βιβλίο του, θεωρεί πως μπορεί να ειπωθεί ότι οι Λαγκαδι(α)νοί χτίστες, επέβαλαν ένα δικό τους αρχιτεκτονικό τύπο σπιτιού.

Οι σοβαρότεροι ανταγωνιστές των Λαγκαδι(α)νών ήταν οι Καλαβρυτινοί τεχνίτες, ως την τελευταία περίπου εικοσαετία του 19ου αιώνα¹². Διαμόρφωσαν το επάγγελμα του χτίστη σε κύριο βιοποριστικό τους επάγγελμα στα χρόνια της Τουρκοκρατίας. Ακόμα και οι Τούρκοι τους χρησιμοποίησαν πολλές φορές σε δημόσια έργα. Είναι ενδιαφέρον να επισημανθεί ότι, επί Τουρκοκρατίας το 1808 μέσα σε 40 ημέρες χτίστηκαν από Λαγκαδι(α)νούς, οι ναοί του Ταξιάρχη και ο Τίμιος Πρόδρομος των Λαγκαδιών. Οι Τούρκοι που έδωσαν την άδεια για την ανέγερση των δύο αυτών εκκλησιών, πίστευαν πως ήταν αδύνατο να χτιστούν σε τόσο μικρό χρονικό διάστημα. Πέρα από όλα αυτά, είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι εκτός από χτίστες το 1821 έδωσαν και εκείνοι τον αγώνα τους κατά των Οθωμανών.

Οι Λαγκαδι(α)νοί χτίστες συνέβαλαν σημαντικά στη συντήρηση της αρχαίας παράδοσης στο τομέα της λαϊκής τέχνης και στη προσαρμογή της, στις τοπικές και κλιματολογικές συνθήκες της κάθε περιοχής. Αυτοί οι τεχνίτες θα μπορούσαμε να πούμε ότι, ήταν και αρχιτέκτονες και μηχανικοί κατά μία έννοια. Ο μάστορας έπρεπε να ήταν και αρχιτέκτονας (σύλληψη σχεδίου) αλλά και μηχανικός (προϋποθέσεις στήριξης μίας οικοδομής). Στο παρελθόν η αρχιτεκτονική ήταν η πείρα χιλιάδων λαϊκών δημιουργών και για αυτό τον λόγο μπορούμε να κατανοήσουμε πόσο σημαντικό ρόλο είχε παίξει η συνεισφορά των Λαγκαδι(α)νών χτιστών στη διαμόρφωση και διατήρησή της, στη περιοχή της Πελοποννήσου.

Οι Λαγκαδι(α)νοί χτίστες έπρεπε πρώτα να φροντίσουν για γερά θεμέλια, ικανά να εξυπηρετήσουν τις ανάγκες διαμονής των ανθρώπων. Δεν παραμελούσαν όμως και την αισθητική πλευρά, μπορούσαν και πραγματοποιούσαν ενδιαφέρον συνδυασμούς, αλλά και όμορφα σύνολα, ανεξάρτητα με την κατάσταση του εδάφους, αν για

⁹ ΧΡΗΣΤΟΣ Γ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΠΟΥΛΟΣ "ΟΙ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟΙ ΧΤΙΣΤΕΣ ΤΗΣ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ", Μέλισσα, ΑΘΗΝΑ 1982, σ. 17

¹⁰ ΧΡΗΣΤΟΣ Γ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΠΟΥΛΟΣ "ΟΙ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟΙ ΧΤΙΣΤΕΣ ΤΗΣ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ", Μέλισσα, ΑΘΗΝΑ 1982, βλ. σελ.107, σημειώσεις 96

¹¹ ΧΡΗΣΤΟΣ Γ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΠΟΥΛΟΣ "ΟΙ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟΙ ΧΤΙΣΤΕΣ ΤΗΣ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ", Μέλισσα, ΑΘΗΝΑ 1982, σ. 28

¹² ΑΡΓΥΡΗΣ ΠΕΤΡΟΝΩΤΗΣ «ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ», Τόμος Πελοπόννησος Α΄ - Αρκαδία, Μέλισσα, Αθήνα 1986, σ.240

παράδειγμα το έδαφος ήταν δύσβατο. Μεγάλο παράδειγμα και τα Λαγκάδια ή αλλιώς «το κρεμαστό χωριό» της Πελοποννήσου.

2.2 Έργα Λαγκαδι(α)νών

Αναρίθμητα οικοδομικά έργα στη Πελοπόννησο φέρουν τη σφραγίδα της τέχνης του Λαγκαδι(α)νού χτίστη : καλύβια, αρχοντικά, εκκλησίες, σχολεία, τζαμιά, γεφύρια και πολλά άλλα. Παρ' όλα αυτά οι Λαγκαδι(α)νοί αυτοί δεν φρόντισαν ν' αποθανατίσουν το όνομα τους. Είναι γνωστοί ως οι ανώνυμοι λαϊκοί δημιουργοί, που διατήρησαν την αρχαία παράδοση της αρχιτεκτονικής¹³. Κάποια ονόματα κατάφεραν να βρεθούν σε ελάχιστες επιγραφές. Ο Ρηγόπουλος και ο Κατσαίνος είναι δύο ονόματα πρωτομαστόρων που βγήκαν από τα Λαγκάδια με μία πιο ευρύτερη αναγνώριση. Οι Γαρδικαίοι για παράδειγμα είναι μία από τις μεγαλύτερες μαστοροοικογένειες των Λαγκαδίων όπου σπάνια χέραζαν επιγραφές με το όνομα τους. Ο Γεώργιος Γαρδικας ήταν ο πρώτος ονομαστός πρόγονος της οικογένειας, με καταγωγή από το Γαρδική της Β. Ηπείρου. Ο Γεώργιος Γαρδικας έγινε μόνιμος κάτοικος στα Λαγκάδια το 1817 και έγινε «γαμπρός του Μπούρα»¹⁴, παιδιά του ήταν ο Χρήστος, ο Γιάννης, ο Κωνσταντής και ο Ανάστος. Έχουν στο ενεργητικό τους εκατοντάδες κτίσματα ή που έφτιαξαν οι ίδιοι ή που επισκεύασαν. Λίγα παραδείγματα είναι η Παναγία στο Ψάρι Μεσσηνίας, ο Άγιος Νικόλαος στην Ανδρίτσεινα, ο Άγιος Νικόλαος στη Νέα Φιγαλεία και πολλοί άλλοι. Στα χρόνια της Ανεξαρτησίας συναντάμε και άλλα ονόματα χτιστών όπως Ασημάκη Κατόπη, Γεώργιο Φάνο, Κατσικόπουλο, Τοσούλης και άλλους¹⁵.

2.3 Μπουλούκι

Το «μπουλούκι» ή «κουμπανία», όπως ονομαζόταν στην συνθηματική γλώσσα των μαστόρων, αποτελούσαν τη μορφή οργάνωσης των Λαγκαδι(α)νών μαστόρων. Η λέξη αυτή δηλώνει την ανάγκη καταμερισμού της εργασίας, αλλά και την αξία των μαστόρων στη δουλεία τους. Στα μπουλούκια υπήρχε κάποια ιεραρχία ώστε να καταφέρουν να ολοκληρώσουν επιτυχώς το έργο που είχαν αναλάβει. Υπήρχε ο πρωτομάστορας και το μπουλούκι που αποτελούνταν, από τους μαστόρους (τεχνίτες), οι τριώτες (βοηθοί τεχνιτών), τα μαστορόπουλα (μαθητευόμενοι) και τα ζώα. Ο πρώτος έμπειρος και παλιός χτίστης, ονομαζόταν φατσαδόρος, ο δεύτερος, νέος και άπειρος μεσομάστορης. Υπήρχε επίσης ένας πελεκάνος λάξευε τα αγκωνάρια (γωνιόλιθους-υπέρθυρα-παραστάδες) κι ένας νταμαρτζής ή λιθαράς. Στις

¹³ ΧΡΗΣΤΟΣ Γ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΠΟΥΛΟΣ "ΟΙ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟΙ ΧΤΙΣΤΕΣ ΤΗΣ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ", Μέλισσα, ΑΘΗΝΑ 1982, σ. 8

¹⁴ HamakosThodoris, 2016, Αρχείο Γεφυριών Πελοποννήσου Stone Bridges of Peloponnes, 17 Δεκεμβρίου, 2012, από <http://agpelop.blogspot.gr/2012/12/8.html>

¹⁵ ΧΡΗΣΤΟΣ Γ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΠΟΥΛΟΣ "ΟΙ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟΙ ΧΤΙΣΤΕΣ ΤΗΣ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ", Μέλισσα ΑΘΗΝΑ 1982, σ.26

περιπτώσεις που ολόκληροι τοίχοι χτίζονταν με λαξευτή πέτρα, οι πελεκάνοι ήταν περισσότεροι¹⁶.

Η έλλειψη γραπτών διατάξεων που να καθορίζουν τα ειδικότερα καθήκοντα και δικαιώματα των μελών της κουμπανίας, μας δίνει να υποθέσουμε ότι τα όρια της εξουσίας του αρχηγού της ομάδας ήταν μικρά. Είχαν ίδια αμοιβή μάστορας και πρωτομάστορας, το αξίωμα του πρωτομάστορα ήταν βασικά τιμητικό.

Τρία ταξίδια το χρόνο πραγματοποιούσαν : το μαγιάτικο (ξόλαμπρα), τ' αυγουσιτιάτικο (μετά των Αγίων Αποστόλων και το φθινοπωρινό ή χειμωνιάτικο (μετά του Αγίου Δημητρίου). Οι μάστοροι δεν είχαν συγκεκριμένο τόπο προορισμού, πήγαιναν όπου πίστευαν ότι θα βρουν δουλειά. Αναφέρεται ότι έχουν δουλέψει και πέρα της Πελοποννήσου όπως στη Ζάκυνθο, την Αταλάντη, την Αττική αλλά και αλλού¹⁷.

2.4 Η παρακμή

Η κάμψη της επαγγελματικής δραστηριότητας των Λαγκαδι(α)νών, άρχισε στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, ενώ η ολοκληρωτική σχεδόν παρακμή ήταν στο δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο. Από την πρώτη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα οι φτωχοί των ορεινών περιοχών αναζητούσαν μία καλύτερη ζωή, μία ζωή που θα του εξασφάλιζε κάποιο μέλλον στο εξωτερικό, έτσι άρχισε η μετανάστευση. Πολλοί Έλληνες έφυγαν τότε για την Αμερική και τις Ηνωμένες Πολιτείες. Τέλος η ανάγκη μετακίνησης του πληθυσμού στα αστικά κέντρα, για εύρεση δουλειάς αλλά και μεγαλύτερων ευκολιών όλο και πληθαίνουν. Με άλλα λόγια η μετανάστευση και η αστυφιλία ήταν από τις βασικές αιτίες που συνέβαλαν στην παρακμή και τον οικονομικό μααρασμό των Λαγκαδι(α)νών.

¹⁶ΧΡΗΣΤΟΣ Γ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΠΟΥΛΟΣ "ΟΙ ΛΑΓΚΑΔΙΝΟΙ ΜΑΣΤΟΡΟΙ", ιστορικολαογραφική μελέτη, βιβλιοθήκη αρχιτεκτόνων, ΑΘΗΝΑ 1970 , σ.12-13

¹⁷ΧΡΗΣΤΟΣ Γ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΠΟΥΛΟΣ "ΟΙ ΛΑΓΚΑΔΙΝΟΙ ΜΑΣΤΟΡΟΙ", ιστορικολαογραφική μελέτη, βιβλιοθήκη αρχιτεκτόνων, ΑΘΗΝΑ 1970 , σ. 15-16

ΜΕΡΟΣ Β

3.1 Τοπογραφικά Στοιχεία

Ο νομός Ηλείας είναι χωρίς καμία αμφιβολία ένας τόπος της Πελοποννήσου με μεγάλη φυσική ομορφιά και πολιτιστική κληρονομιά. Γι' αυτό τον λόγο είναι από τους σημαντικότερους τουριστικούς προορισμούς με παγκόσμιας σημασίας αρχαιολογικούς χώρους. Ο ναός του Αγίου Νικολάου (Π1) βρίσκεται στη Νέα Φιγαλεία του νομού Ηλείας, στην επαρχία Ολυμπίας, στο Νότιο άκρο του νομού, στις νοτιοδυτικές απολήξεις του όρου Μίνθη, κοντά στο ποταμό Νέδα, 56 χιλιόμετρα νοτιοανατολικά του Πύργου (Π1). Για να φτάσεις στο χωριό της Νέας Φιγαλείας οδικώς, ακολουθείς την Εθνική Οδό Πάτρας-Κυπαρισσίας και περνώντας το χωριό της Ζαχάρως οδηγείσαι από τις πινακίδες που υπάρχουν, στη Νέα Φιγαλεία. Η Νέα Φιγαλεία, μέχρι το 1927 λεγόταν Ζούρτσα και κατά την Τουρκοκρατία Ζούρτζα. Το 1927 θα μετονομασθεί σε Κάτω Φιγαλεία, με πρόταση του τότε Κοινοτάρχη της, Αριστείδη Τάγαρη. Διατήρησε το όνομα αυτό επί μισό αιώνα και το 1976 θα μετονομασθεί σε Νέα Φιγαλεία.¹⁸ Έχει υψόμετρο περίπου 460 μέτρα από την επιφάνεια της θάλασσας, με θέα το Ιόνιο Πέλαγος. Άλλοι αξιόλογοι ναοί στη Νέα Φιγαλεία είναι, η Κοίμηση της Θεοτόκου, ο Άγιος Ονούφριος, η βυζαντινή εκκλησία της Παναγίας, η Αγία Τριάδα, ο Άγιος Γιώργης, ο Άγιος Κοσμάς η Αγία Βαρβάρα και ο Άγιος Νικόλαος στου Τριάντα.

3.2 Ιστορική Αναδρομή

Ο Ελβιγιά Τσελεμπί ήταν περιηγητής, ο οποίος κατά την περίοδο μεταξύ του 1668 και 1671 χαρακτηρίζει την Ζούρτσα (Ν.Φιγαλεία) ως ένα ξακουστό προορισμό της Πελοποννήσου και στο εξωτερικό. Ένα χωριό με άφθονο φυσικό πλούτο που έσφυζε από ζωή. Κάθε χρόνο οργανωνόταν ένα μεγάλο παζάρι όπου συγκεντρωνόταν πληθώρα κόσμου από πολλά και μακρινά μέρη. Δεν είναι όμως μόνο ο Ελβιγιά Τσελεμπί που μιλάει για την Νέα Φιγαλεία, ο ίδιος ο Θ. Κολοκοτρώνης έλεγε «Πάτρα πόλις, Ζούρτσα χωριό» τονίζοντας με αυτό τον τρόπο την μεγάλη σημασία της. Πολλές οικογένειες της Ζούρτσας συμμετείχαν ενεργά στη επανάσταση του 1821 και γενικότερα προσέφεραν πολλές υπηρεσίες. Επιπλέον έγινε καταφύγιο πολλών κατοίκων πεδινών περιοχών όπως για παράδειγμα των Φιλιατρών, της Κυπαρισσίας και άλλων. Το 1825 Σεπτέμβρη μήνα, πυρπολήθηκε από τους Τουρκοαιγύπτιους του

¹⁸ ΦΙΓΑΛΙΑ, ΧΩΡΑ ΘΕΩΝ ΚΑΙ ΗΡΩΩΝ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΟΥ Στρατηγού και Ακαδημαϊκού Αχιλλέα Τάγαρη, 2016, από <http://www.zourtsa.gr/ZouBiblioAxileaTagari.htm>

Ιμπραήμ, είναι ενδιαφέρον να συμπληρώσουμε ότι διέμεναν σαράντα οικογένειες Τούρκων, οι οποίες οικιοθελώς έφυγαν για το Φανάρι μετά την επανάσταση του 1821. Η Νέα Φιγαλεία ήταν πατρίδα του ΓιάννηΘιακού, των Πιπιλαίων και των Βουδουραίων¹⁹.

Στις τελευταίες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα υπάρχει μία έντονη αύξηση στο χτίσιμο εκκλησιών κυρίως μέσα στα χωριά της Ολυμπίας αλλά και έξω από αυτά, καθώς και άλλων έργων αρχιτεκτονικού ενδιαφέροντος, όπως βρύσες, γεφύρια, πλατείες, σχολεία, τα οποία επιμελήθηκαν και χτίστηκαν από Λαγκαδι(α)νούς μαστόρους. Ένα τέτοιο έργο είναι και η εκκλησία του Αγίου Νικολάου της Νέα Φιγαλεία (Π3), που θα αναλύσουμε και παρακάτω. Τα έργα πολιτισμού και προόδου στα ελληνικά χωριά δεν χτίζονται με κρατική οικονομική ενίσχυση και δημόσιες δαπάνες, αλλά χτίζονται με τα χρήματα των κατοίκων, τις συνεισφορές, τα χρήματα των ξενιτεμένων και από τους «Λαγκαδινούς μαστόρους»²⁰.

Τέλος δεν γίνεται να μην πούμε λίγα λόγια για το μοναστήρι της Ζούρτσας, τη Βασιλική της Κοιμήσεως της Θεοτόκου (Π1). Το μοναστήρι βρίσκεται 1 χλμ. ανατολικά του σημερινού χωριού της Ν. Φιγαλείας. Όλη η περιοχή αναφέρεται στα χρονικά του Δεσποτάτου και είχε παραχωρηθεί στο Μοναστήρι του Βροντοχίου στο Μυστρά, με ένα επίσημο δημόσιο έγγραφο από τον Ανδρόνικου Β' Παλαιολόγου το 1321. Η χρονολογία κτισίματος του μοναστηριού δεν έχει προσδιοριστεί, όσον αφορά τα τυπολογικά και μορφολογικά στοιχεία, ο ναός διατηρεί πολλά στοιχεία της πρώιμης εποχής, κοινά σε μνημεία του 10^{ου} αιώνα. Έτσι κατά πάσα πιθανότητα η κατασκευή του, τοποθετείται τα τελευταία 25 χρόνια πριν το 1000 μ.Χ. σύμφωνα με μελέτη του καθηγητή της Αρχαιολογίας Χ. Μπούρα που δημοσιεύτηκε το 1971 στα Cahiers Archeologiques²¹. Η αποκατάσταση του Ιερού Ναού Κοιμήσεως της Θεοτόκου ξεκίνησε το 2011, πρώτη φορά μετά από 200 περίπου χρόνια πραγματοποιείται μία επίσημη και καλομελετημένη επέμβαση στο μοναστήρι. Παλαιότερα, όταν ακόμα λειτουργούσε εκεί η ανδρική Μονή της Παναγίας της Βόγαλης το 1834, είχαν γίνει κάποιες παρεμβάσεις αλλά όχι και τόσο πετυχημένες. Πενταμελής επιτροπή από το Υπουργείο Πολιτισμού επισκέφτηκαν το μνημείο και ανέλαβαν τις εργασίες²².

¹⁹ Νομαρχία Ηλείας, 2016, Νέα Φιγαλεία, από <http://www.visitilia.gr/index.php/action-mun/l-figaleias/258-nea-figaleia.html>

²⁰ Απόσπασμα το υπό έκδοση βιβλίο του Στάικου Γ. Πανταζή, Α. (1988, Ιούνιος 17), Ανοικοδόμηση εκκλησιών στην επαρχία Ολυμπίας κατά τις τρεις τελευταίες δεκαετίες του περασμένου αιώνα από «Λαγκαδιανούς Μαστόρους», η Ζούρτσα, σ. 1

²¹ Νομαρχία Ηλείας, 2016, Νέα Φιγαλεία, από <http://www.visitilia.gr/index.php/action-mun/l-figaleias/258-nea-figaleia.html>

²² Το Διοικητικό Συμβούλιο, Α. (2011, ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ - ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ – ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ), Άρχισαν οι εργασίες στήριξης και αποκατάστασης του Ιερού Ναού Κοιμήσεως της Θεοτόκου, η Ζούρτσα, σ. 1

3.3 Συμφωνητικά

Τα πρώτα επίσημα στοιχεία για την ανέγερση του Ιερού Ναού του Αγίου Νικολάου είναι συνολικά πέντε συμφωνητικά που συντάχθηκαν από το 1889-1897. Το πρώτο συμφωνητικό, συντάχθηκε στις 6/12/1889, το οποίο συντάχθηκε στη Ζούρτσα από τον τότε συμβολαιογράφο Αριστείδη Παπαϊωάννου. Το συγκεκριμένο συμφωνητικό αναφέρεται στην ανέγερση του ημιτελή καινούργιου κτηρίου της εκκλησίας της Ζούρτσας «Ο ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ» έκτος των θόλων της, στη θέση του παλιού. Επίσης προσθέτει και την κατασκευή μάντρας γύρω από τον προαύλιο χώρο²³. Μέσα στο συμβόλαιο αναφέρεται και το όνομα του μηχανικού Μιλτιάδη Π. Κανελλόπουλου²⁴ που ανέλαβε το έργο. Το συμβόλαιο αυτό καθόριζε τον τρόπο, το χρόνο, το τόπο κατασκευής και αποπεράτωσης, την επιμέτρηση της εργασίας, τον υπολογισμό, την συνολική περίπου αξία, τον τρόπο και τον χρόνο πληρωμής και τέλος τα υλικά και μέσα διάθεσης. Συμβαλλόμενοι στο έργο αυτό ήταν ο Αλκιβιάδης Παπαδόπουλος, ο Παναγιώτης Κ. Χατζής, ο Διονύσιος Ζαριφόπουλος και ο Ανδρέας Ζωγραφόπουλος (εμποροκτηματίες), ο Μάρκος Τάγαρης, ο Βασίλειος Τσαγκάρης (ιατρός), Ο Γεώργιος Τζαν. Πιπλής (Δήμαρχος) και οι άπαντες κάτοικοι της Ζούρτσας. Επιπλέον οι εργολάβοι και κάτοικοι των Λαγκαδίων Ιωάννης και Ανάστος Γαρδίκας και ο Ανδρέας Σινόπουλος²⁵.

Το δεύτερο συμφωνητικό συμβόλαιο συντάχθηκε στις 20/11/1890 από τον ίδιο συμβολαιογράφο. Αυτό το συμβόλαιο αναφέρεται ως προς την αμοιβή των εργολάβων, το χρόνο αποπεράτωσης, την παράδοση της εκκλησίας, τον τρόπο επιμέτρησης των εσωτερικών τοίχων και όχι των εξωτερικών. Επιπρόσθετα περιέχεται πρόσθετη καινούρια συμφωνία ως προς τους θόλους και το κουπέ του τρούλου. Επίσης η εκκλησία και η μάντρα της να φτιαχτούν μέχρι τέλος Οκτώβρη του 1891²⁶. Ταυτόχρονα με όλα αυτά, ισχύουν και όλα όσα είχαν συμφωνηθεί στο

²³ Στάικος Πανταζής, Η ανέγερση εκκλησιών στην επαρχία Ολυμπίας από "Λαγκαδιανούς Μαστόρους", Ολυμπιακή Εστία, τ.4, Αθήνα 2004, σ.122

²⁴ Μιλτιάδης Π. Κανελλόπουλος(1814-1885): Η καταγωγή του ήταν από την Ανδρίτσεινα και στο επάγγελμα ήταν Αξιωματικός του Μηχανικού της Σχολής Ευελπίδων. Διετέλεσε βουλευτής Ολυμπίας μετά από την έξωση του Όθωνα κατά την Στ' Βουλευτική περίοδο (1874-1875) και την Ζ' Βουλευτική περίοδο (1875-1879). Στο ενεργητικό του έχει αρκετές εκκλησίες (Ανδρίτσεινα-Ζούρτσα-Άγιος Βασίλης Τρίπολης) πολλές δημόσιες στράτες και γέφυρες, ρυμοτομικά σχέδια και κοινωφελή έργα έχουν την δική του σφραγίδα. Βλ. Η εκκλησία της Ζούρτσας Άγιος Νικόλαος (1988, Ιούνιος 17), η Ζούρτσα, υποσημείωση(**), σ.2

²⁵ Βλ. παράρτημα συμφωνητικά, συμβόλαιο 1

²⁶ Στάικος Πανταζής, Η ανέγερση εκκλησιών στην επαρχία Ολυμπίας από "Λαγκαδιανούς Μαστόρους", Ολυμπιακή Εστία, τ.4, Αθήνα 2004, σ.125

αρχικό εργολαβικό συμβόλαιο. Οι συμβαλλόμενοι είναι όλοι όσοι ήταν και στο αρχικό συμβόλαιο εκτός του Γεώργιου Τζαν. Πιπιλή²⁷.

Το τρίτο συμβόλαιο συντάχθηκε στις 2/4/1892. Αυτή ήταν μία μονομερής δήλωση των Λαγκαδινών μαστόρων αδελφών Γιάννη και Ανάστου Γαρδίκια και Ανδρέα Σινόπουλου που επισυνάπτεται στις 20/11/1890 συμβόλαιο, ότι πήραν την συμφωνηθείσα αμοιβή τους και δεν έχουν καμία απαίτηση ή αξίωση από την εργασία αυτή²⁸.

Το τέταρτο συμφωνητικό εργολαβικό συμβόλαιο που έγινε στις 28/1/1896²⁹, με τον συμβολαιογράφο που ήταν και στα προηγούμενα τρία συμβόλαια Αριστεΐδη Παπαϊωάννου, αφορά τη λιθόστρωση του δαπέδου της εκκλησίας³⁰. Συμβαλλόμενοι ήταν ο Κωνσταντίνος Κοπελέτος (λατόμος ιταλικής εθνικότητας και προσωρινός κάτοικος Ζούρτσας) και οι Διονύσιος Ζ, Ζαριφόπουλος, Παναγιώτης Κ. Χατζής, Μάρκος Τάγαρης. Κωνσταντίνος Κόπιτσας, Χαράλαμπος Γιαννιτσόπουλος, Ανδρέας Ζωγραφόπουλος, Νικόλαος Ιω. Πιπιλής, Νικόλαος Γ. Χατζής, Βασίλης Τσαγγάρης και οι κάτοικοι της Ζούρτσας³¹.

Το πέμπτο και τελευταίο συμφωνητικό συμβόλαιο συντάχθηκε στις 25/11/1897³² συντάχθηκε από τον ειρηνοδίκη Φιγαλείας Μιχάλη Γεωργιάδη που αναπληρούσε «τον απόντα συμβολαιογράφο Φιγαλείας Αρ. Παπαιωάννου». Το εργολαβικό αυτό συμβόλαιο αφορούσε τη λιθόστρωση του Αγίου Νικολάου. Συμβαλλόμενοι αυτή την φορά ήταν ο Κοπελέτος το γένος Ιταλός, λατόμος και οι Διονύσιος Ζαριφόπουλος, Μάρκος Τάγαρης, Χαρ. Γιαννιτσόπουλος και ο Παναγιώτης κ. Χατζής³³.

²⁷ Βλ. παράρτημα συμφωνητικά, συμβόλαιο 2

²⁸ Βλ. παράρτημα συμφωνητικά, συμβόλαιο 3

²⁹ Στάικος Πανταζής, Η ανέγερση εκκλησιών στην επαρχία Ολυμπίας από "Λαγκαδιανούς Μαστόρους", Ολυμπιακή Εστία, τ.4, Αθήνα 2004, σ.126

³⁰ Στάικος Πανταζής, Η ανέγερση εκκλησιών στην επαρχία Ολυμπίας από "Λαγκαδιανούς Μαστόρους", Ολυμπιακή Εστία, τ.4, Αθήνα 2004, σ.126

³¹ Βλ. παράρτημα συμφωνητικά, συμβόλαιο 4

³² Στάικος Πανταζής, Η ανέγερση εκκλησιών στην επαρχία Ολυμπίας από "Λαγκαδιανούς Μαστόρους", Ολυμπιακή Εστία, τ.4, Αθήνα 2004, σ.128

³³ Βλ. παράρτημα συμφωνητικά, συμβόλαιο 5

3.4 Τυπολογικά

3.4.α Ο Άγιος Νικόλαος- Γενικά Χαρακτηριστικά

Το μνημείο είναι μιάτρικλιτη σταυροειδής βασιλική (Π3). Είναι ένας ορθογώνιος παραλληλόγραμμος ναός θα λέγαμε, με διαστάσεις των εξωτερικών παρειών του, δυτικά 12.29 μέτρα (κύρια είσοδος), ανατολικά 12.50 μέτρα (ιερό), νότια 23.87 και βόρεια 25.8 (πλάγιες όψεις). Οι στενές πλευρές είναι αετωματικές, η άρθρωση των όψεων περιλάβει την κατασκευή επιμελώς λαξευμένων παραστάδων στις γωνίες του κτηρίου και στα άκρα του εγκάρσιου κλίτους, που διακρίνονται πάνω στην τοιχοποιία από ημιλαξευτό λίθο. Στην ανατολική όψη, προεξέχουν τρεις τρίπλευρες κόγχες (Π4). Ο τρούλος είναι από λαξευτούς πωρόλιθους, ενώ στη βορειοδυτική πλευρά του ναού βρίσκεται το καμπαναριό από λαξευμένη πέτρα ύψους 13.847 μέτρων.

3.4.β Τυπολογική Ανάλυση

Στον Άγιο Νικόλαο συναντάμε μία επιμήκυνση του δυτικού σκέλους κατά ένα μετακίονιο διάστημα σε σχέση με το ανατολικό σκέλος, πράγμα που δίνει μία αίσθηση δρομικότητας στο ναό³⁴. Έχει τρία κλίτη και ένα εγκάρσιο κλίτος, που εκεί βρίσκεται και ο οκταγωνικός οξυκόρυφος τρούλος (Π8) του ναού³⁵. Το βόρειο και το νότιο κλίτος, στεγάζεται κατά μήκος, με πέντε μικρές καμάρες (Π13), οι οποίες οπτικά έχουν μίαςσαφή γεωμετρική μορφή. Το κεντρικό κλίτος, από τα δυτικά προς τα ανατολικά αλλά και αντίστροφα, έρχεται και ακουμπάει στη βάση του τυμπάνου με δύο κατά μήκος μεγάλες καμάρες (Π13). Το ίδιο συμβαίνει και στο εγκάρσιο κλίτος, με μικρότερο βέβαια μέγεθος καμάρας. Κάθε κλίτος χωρίζεται κατά μήκος με πέντε

³⁴ ΓΡΗΓΟΡΗΣ Α. ΠΟΥΛΗΜΕΝΟΣ "Η ΕΛΛΑΔΙΚΗ ΝΑΟΔΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΟΥ ΝΕΟΚΛΑΣΣΙΚΙΣΜΟΥ (1830-1912)", Επί διδακτορία διατριβή, υποβληθείσα στη σχολή Αρχιτεκτόνων του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου, Αθήνα 1997, σ. 111

³⁵ Παρατηρώντας και τα σχέδια και τις φωτογραφίες διακρίνουμε ένα οκταγωνικό τρούλο με πυραμοειδή-οξυκόρυφη κεραμοσκεπή στέγη. Με βάση την συνολική αποτύπωση και τα ύψη που πήραμε εσωτερικά και εξωτερικά στο ναό, ο τρούλος παρουσιάζει πάχος στη κορύφωση του 1.31 μέτρου, ενώ το πάχος του τυμπάνου είναι 0,42 εκατοστά. Εν λόγω ότι, δεν μπορούμε να έχουμε μία ακριβής άποψη στο τι συμβαίνει στο τρούλο και συγκρίνοντας τον με ναούς της ίδιας περιόδου, ένα τέτοιο φαινόμενο δεν είναι σύνηθες, ούτε παρατηρείται. Έτσι, φτάσαμε στην υπόθεση ότι ίσως ο τρούλος είναι διπλοθολικός, όπως έχει παρατηρηθεί και σε ναούς του 11ου και 12ου αιώνα. Παραδείγματα τέτοιων αιώνων ο Άγιος Σπυρίδωνας στη Μάνη, στη Μονή Σωτήρως στο φαράγγι Βύρου, η Αγία Παρασκευή στους Δόλους στη Μάνη

κίονες³⁶ (Π11), αυτοί ενώνονται με τόξα κατά μήκος, υπάρχουν όμως και τόξα που η γένεση τους ξεκινάει από τους κίονες και καταλήγουν πάνω στην τοιχοποιία(Π12). Στα δυτικότερα και ανατολικότερα του ναού υπάρχουν δύο παραστάδες. Νοτιοδυτικά υπάρχει σκάλα που οδηγεί στο γυναικωνίτη του ναού, σχήματος «Π» (Π19). Ανατολικά ο ναός έχει τρεις κόγχες όπου εξωτερικά είναι πολυγωνικές, ενώ εσωτερικά ημικυκλικές. Το καμπαναριό(Π10) του ναού βρίσκεται βορειοδυτικά, το κωδωνοστάσιο έχει τετράγωνη κάτοψη και οι διαστάσεις του είναι μικρότερες από αυτές της βάσης του. Επιπλέον η βάση του καμπαναριού δεν αφομοιώνεται πλήρως ογκοπλαστικά από τον υπόλοιπο ναό. Στο ισόγειο δεν υπάρχουν παράθυρα, μόνο τέσσερα θυρώματα, πιο συγκεκριμένα υπάρχουν τρεις ίδιες θύρες δυτικά, βόρεια και νότια όπου λειτουργούν ως είσοδοι του ναού (με κύρια είσοδο την δυτική) και άλλη μία μικρότερη θύρα στα νότια στο χώρο του ιερού(Π7). Στο επίπεδο του γυναικωνίτη υπάρχουν νότια και βόρεια έξι ανοίγματα, στα δυτικά τρία ανοίγματα και άλλα τρία ανατολικά. Επίσης ανατολικά και δυτικά ψηλά έχουμε δύο στρογγυλούς φεγγίτες, ενώ υπάρχουν και ανοίγματα σε κάθε πλευρά του οκταγωνικού τρούλου.

3.5 Μορφολογική Ανάλυση

Τα μορφολογικά στοιχεία των όψεων του Αγίου Νικολάου εκφράζονται με τον λίθο που μένει ανεπίχριστος, είναι ένα χαρακτηριστικό που παρατηρείται ότι ακολουθείται στους ναούς του αγροτικού χώρου, ασχέτως της αρτιότητας της κατασκευής του και το επίπεδο της επεξεργασίας του³⁷. Η άρθρωση των όψεων περιλάβει την κατασκευή επιμελώς λαξευμένων παραστάδων στις γωνίες του κτιρίου και στα άκρα του εγκάρσιου κλίτους, που διακρίνονται πάνω στην τοιχοποιία από ημιλαξευτό λίθο. Διακοσμητικά στοιχεία που αρθρώνουν τις όψεις του ναού είναι τα γείσα, οι κοσμήτες και οι παραστάδες. Με άλλα λόγια περιορίζεται στην χρήση οριζόντιων κοσμητών και στην ανάδειξη επιμέρους δρομικών στοιχείων (π.χ γωνιόλιθοι). Οι όψεις αρθρώνονται σε δύο ζώνες καθ' ύψος, η βάση και ο κορμός δεν αποτελούν αυτοτελείς περιοχές αλλά τμήματα του τοίχου, που σχηματικά τους χωρίζει ένας οριζόντιος κοσμήτης που τρέχει περιμετρικά όλο το ναό(Π4). Τα ανοίγματα του ναού τονίζουν τους άξονες, δημιουργούν συμμετρίες και αναβαθμίζουν αισθητικά τις επιφάνειες. Στο επίπεδο του ισόγειου υπάρχουν ορθογωνικές ίδιες θύρες (Π7) δυτικά, βόρεια και νότια, όπου τις περιβάλλει μία απλήνιαία πλαισίωση τοξωτού ανοίγματος³⁸. Στο επίπεδο του ορόφου, βόρεια και νότια, υπάρχουν πέντε δίλοβα παράθυρα και ένα τρίλοβο, δυτικά υπάρχουν δύο δίλοβα και ένα τρίλοβο παράθυρο, ενώ στην ανατολική όψη υπάρχουν τρία μονόλοβα παράθυρα ένα σε κάθε κόγχη. Τα μονόλοβα παράθυρα στην ανατολική όψη, θα μπορούσαμε να τα πούμε ότι παίζουν το ρόλο μικρών βοηθητικών ανοιγμάτων, τα οποία όμως έχουν ισότιμο ρόλο με τα

³⁶ Σύμφωνα με μαρτυρία του μάστορα, όταν ήταν σε παιδική ηλικία, οι κίονες ήταν ασοβάτιστες με εμφανή την πέτρα. Η ζωγραφική που προστέθηκε αργότερα πάνω τους, έγινε από τον Γιαννακόπουλο από το Πλωμάρι Αρκαδίας

³⁷ ΓΡΗΓΟΡΗΣ Α. ΠΟΥΛΗΜΕΝΟΣ "Η ΕΛΛΑΔΙΚΗ ΝΑΟΔΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΟΥ ΝΕΟΚΛΑΣΣΙΚΙΣΜΟΥ (1830-1912)", Επί διδακτορία διατριβή, υποβληθείσα στη σχολή Αρχιτεκτόνων του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου, Αθήνα 1997, σ. 113

³⁸ ΓΡΗΓΟΡΗΣ Α. ΠΟΥΛΗΜΕΝΟΣ "Η ΕΛΛΑΔΙΚΗ ΝΑΟΔΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΟΥ ΝΕΟΚΛΑΣΣΙΚΙΣΜΟΥ (1830-1912)", Επί διδακτορία διατριβή, υποβληθείσα στη σχολή Αρχιτεκτόνων του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου, Αθήνα 1997, σ. 157

υπόλοιπα ανοίγματα(Π5,Π6), όσον αφορά τη οργάνωση των όψεων. Τα μονόλοβα αυτά ανοίγματα, περικλείονται από μία περιμετρική λίθινη ταινία. Τα δίλοβα παράθυρα συνδέονται και στηρίζονται κατά κανόνα, από κοινού σε κολωνάκι, τα οποία περιέχονται σε ένα ανακουφιστικό τόξο³⁹. Πλαισιώνονται από παραστάδες με επίκρανο, δηλαδή η τοξωτή στέγη του παραθύρου, πλαισιώνεται από βαθμιδωτές ομόκεντρες ταινίες, που ακουμπούν σε μικρά επίκρανα των παραστάδων του παραθύρου και καταλήγει σε οριζόντιο κορνίζωμα⁴⁰. Ο τρούλος του ναού, εδράζεται, θα μπορούσαμε να το πούμε, σε ένα βάθρο που βρίσκεται πάνω στις στέγες του ναού και προβάλλεται ευδιάκριτα (Π8), επίσης υπάρχουν στη βάση του τρούλου τέσσερις χαμηλές γωνίες, σε σχήμα τριγώνου στέγες, οι οποίες καλύπτουν τα σφαιρικά τρίγωνα που βρίσκονται εσωτερικά του ναού. Το τύμπανο του τρούλου διαμορφώνεται εξωτερικά οκταγωνικά με πολλά μικρά δίλοβα παράθυρα, όπου κάνουν τον ναό εσωτερικά ιδιαίτερα φωτεινό. Έχει μία απλοποιημένη μορφοπλαστική οργάνωση δηλαδή, γίνεται μόνο με την πλαισίωση των παραθύρων και το γείσο. Επιπλέον το ύψος του τρούλου είναι αρκετά μεγάλο σε σύγκριση με ναούς της περιόδου του. Τα μορφολογικά και διακοσμητικά στοιχεία του καμπαναριού ακολουθούν αυτά των όψεων του κυρίως ναού, στο σύνολο του. Το κωδωνοστάσιο είναι διάτρητο και διαθέτει ανοίγματα και διαμορφώνει την πάνω απόληξη με ένα αέτωμα. Το κωδωνοστάσιο έχει τετράγωνη κάτοψη και οι διαστάσεις του είναι μεγαλύτερες από αυτές της βάσης του. Επιπλέον η βάση του καμπαναριού δεν αφομοιώνεται πλήρως ογκοπλαστικά από τον υπόλοιπο ναό⁴¹.

Εσωτερικά στο ναό υπερισχύει μία κλασικιστική διάθεση. Με μια πρώτη ματιά παρατηρούμε ότι ο ναός δεν είναι αγιογραφημένος αλλά είναι ζωγραφισμένος με διάφορα μοτίβα, που παίζουν είτε το ρόλο πλαισίωσης είτε διακοσμητικά(Π5). Τα παράθυρα του ναού εσωτερικά πλαισιώνονται με χρωματιστά μοτίβα και γύψινα, τα οποία τονίζουν και αναδεικνύουν το κάθε άνοιγμα. Άλλα στοιχεία που σε μαγνητίζουν είναι ο διάκοσμος με τα αστεράκια που διακοσμεί όλες τις θολωτές μορφές-όλο τον ουρανό της εκκλησίας και οι γύψινες κορδέλες που περιτρέχουν όλο τον ναό(Π15,Π16). Ιδιαίτερα εντυπωσιακά και πρωτότυπα, είναι τα κιονόκρανα που κοσμούν κάθε κίονα, είναι μία αντιγραφή περγαμηνών της Ελληνικής Περγάμου με φύλλα φοίνικα και ακάνθου⁴². Ένα ακόμα στοιχείο που τα κάνει ακόμα πιο εντυπωσιακά είναι το χρυσό χρώμα που είναι βαμμένα(Π17). Η επόμενη αίσθηση που έχει κάποιος όταν μπαίνει στον ναό του Αγίου Νικολάου της Νέας Φιγαλείας είναι το φως. Αυτό οφείλεται κατά βάση στο πλήθος και το μέγεθος των ανοιγμάτων που υπάρχουν σε όλο το ναό, αλλά και στο ότι τα παράθυρα εσωτερικά μεγαλώνουν και έχουν μία κατάκλιση στη βάση τους ώστε να διαχέεται διάπλατα το φως.

³⁹ ΓΡΗΓΟΡΗΣ Α. ΠΟΥΛΗΜΕΝΟΣ "Η ΕΛΛΑΔΙΚΗ ΝΑΟΔΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΟΥ ΝΕΟΚΛΑΣΣΙΚΙΣΜΟΥ (1830-1912)", Επί διδακτορία διατριβή, υποβληθείσα στη σχολή Αρχιτεκτόνων του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου, Αθήνα 1997, σ. 158

⁴⁰ ΓΡΗΓΟΡΗΣ Α. ΠΟΥΛΗΜΕΝΟΣ "Η ΕΛΛΑΔΙΚΗ ΝΑΟΔΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΟΥ ΝΕΟΚΛΑΣΣΙΚΙΣΜΟΥ (1830-1912)", Επί διδακτορία διατριβή, υποβληθείσα στη σχολή Αρχιτεκτόνων του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου, Αθήνα 1997, σ.160

⁴¹ Το καμπαναριό έρχεται και πατάει πάνω στην τοιχοποιία.

⁴² Ίδιο θα λέγαμε Περγαμηνό κιονόκρανο βρέθηκε στην έπαυλη Ηρώδη Αττικού στη Κυνουρία, <http://www.archaiologia.gr/blog/2009/04/07/%CF%80%CE%B5%CF%81%CE%B3%CE%B1%CE%BC%CE%B7%CE%BD%CE%AC-%CE%BA%CE%B9%CE%BF%CE%BD%CF%8C%CE%BA%CF%81%CE%B1%CE%BD%CE%B1-%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%AD%CF%80%CE%B1%CF%85%CE%BB%CE%B7-%CF%84%CE%BF%CF%85-2/>

Προχωρώντας στο ναό συναντάμε τοεντυπωσιακό χρωματιστό τέμπλο⁴³. Για την είσοδο στο ιερό υπάρχουν τρία μαρμάρινα σκαλοπάτια τα οποία τρέχουν σε όλο το πλάτος του ναού. Τα σκαλοπάτια αυτά, μπροστά από κάθε ιερή πύλη παίρνουν μία καμπυλωτή μορφή.

3.6 Κατασκευαστική Ανάλυση

Ο Άγιος Νικόλαος της Νέας Φιγαλείας είναι ένας λιθόδομητος ναός από ασβεστόλιθο⁴⁴, με πλάτος τοιχοποιίας περίπου ένα μέτρο. Στο μεγαλύτερο μέρος του, είναι τοιχοδομημένος από ημιλαξετούς λίθους, συνδυάζοντας τον ημιλαξευμένο λίθο με λαξευτούς, που είναι δομημένες οι παραστάδες στις γωνίες του κτιρίου, τα άκρα του εγκάρσιου κλίτους και το καμπαναριό⁴⁵. Ο τρούλος⁴⁶ έπειτα από πρόσφατη αποκατάσταση είναι από καλολαξευμένο πωρόλιθο εξωτερικά. Με μία πρώτη ματιά στο ναό είναι εμφανή μία ζώνη (μικρού πλάτους) από λαξευμένους λίθους που περιτρέχει το ναό στο κάτω μέρος των παραθύρων. Η ζώνη αυτή, μας προδίδει ότι τον ναό δεν σκόπευαν να τον επιχρίσουν αλλά σκοπίμως το μεγαλύτερο μέρος της τοιχοποιίας δομήθηκε με ημιλαξευτούς λίθους, θέλοντας να μείνει χωρίς επίχρισμα⁴⁷ (συμβόλαιο 1). Ο ναός στεγάζεται με μία δίριχτη στέγη, ενώ ολόκληρη η θολοδομία του ναού δεν είναι εμφανή εξωτερικά πέρα βέβαια από τον τρούλο. Εσωτερικά στο βόρειο και στο νότιο κλίτος του ναού, όπως προαναφέρθηκε, υπάρχουν κάποιες καμάρες μικρού μεγέθους, οι οποίες έχουν μία απλή επικύλινδρη μορφή που προσπαθεί να απομιμηθεί τον σταυροειδή θόλο. Οπτικά έχουν μία ασαφή γεωμετρική μορφή, όμως απ' ότι φαίνεται, ο σοβατζής ήθελε να εξαφανίσει τις ακμές και να δώσει την ψευδαίσθηση του ουρανού, κάνοντας τις ακμές καμπυλωτές.

⁴³ Παρόμοιο τέμπλο συναντάμε στους ναούς του Αγίου Νικολάου Ανδρίτσαινας και Αγίου Σπυρίδωνα Ζαχάρως.

⁴⁴ Η πέτρα είναι ντόπια, από το σημείο που είναι τώρα ο Προφήτης Ηλείας Νέας Φιγαλείας, όπου παλιότερα υπήρχε εκεί νταμάρι.

⁴⁵ Με βάση το φωτογραφικό υλικό που συλλέξαμε, το καμπαναριό δεν ήταν πάντοτε το ίδιο. Από φωτογραφία του 1929 το καμπαναριό βρισκόταν στο ίδιο σημείο αλλά με μία πολύ απλή πέτρινη τοξωτή κατασκευή ώστε να κρέμεται μία μικρή καμπάνα. Σε μια δεύτερη φωτογραφία το καμπαναριό είχε μία μορφή όπως το σημερινό, αλλά με μία πιο απλή και λιτή κατασκευή από σκυρόδεμα [(και χρωματισμένο όπως ο τρούλος με το σοβά (Π9)] όπου γύρω γύρω είχε καγκελάκι, η κατασκευή του έγινε το 1933 από δωρεά του Ελληνοαμερικάνου Παπαθεοδώρου. Το σημερινό καμπαναριό είναι κατασκευή του 2003. Βλ. (Π9, Π10)

⁴⁶ Σύμφωνα με την συνέντευξη που πήρε η ομάδα από τον μάστορα που επιμελήθηκε τελευταίος την επισκευή του τρούλου, αφαίρεσε το σοβά. Καθαιρώντας τον σοβά ισχυρίστηκε ότι δεν υπήρχε καλό υλικό πίσω από τον τελευταίο σοβά, ρόμπολα (παλίοπετρες) . Έτσι προχώρησε στην αφαίρεσή τους. Έπειτα κρατώντας τις κορνίζες-γωνίες (καλολαξευμένη πέτρα) του τρούλου και πατώντας πάνω στο παλιό σοβά, πρόσθεσε πέτρες 12 πόντων πωρόλιθο. Ολοκληρώνοντας έτσι το σκοπό του, να φτιάξει ένα τρούλο ο οποίος έμοιαζε με τον παλιό.

⁴⁷ ΓΡΗΓΟΡΗΣ Α. ΠΟΥΛΗΜΕΝΟΣ "Η ΕΛΛΑΔΙΚΗ ΝΑΟΔΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΟΥ ΝΕΟΚΛΑΣΣΙΚΙΣΜΟΥ (1830-1912)", Επί διδακτορία διατριβή, υποβληθείσα στη σχολή Αρχιτεκτόνων του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου, Αθήνα 1997, σ. 165-166

Επιπλέον στο ναό υπάρχουν ελκυστήρες οι οποίοι βρίσκονται στις γενέσεις των τόξων. Οι ελκυστήρες που διαπερνούν την τοιχοποιία και είναι εμφανή και εξωτερικά είναι αυτοί που βρίσκονται στα εγκάρσια κλίτη και «δένουν» εξωτερικά με κλειδί πάνω στις λαξευμένες παραστάδες (Π26). Επιπλέον υπάρχουν άλλοι δύο ελκυστήρες που εσωτερικά από το ναό δεν είναι εμφανή αλλά εξωτερικά διακρίνονται στο σημείο του καμπαναριού (Π26). Ενδιαφέρον να σημειωθεί ότι στα μόνα σημεία που δεν υπάρχουν ελκυστήρες είναι στα τόξα που βρίσκονται στο χώρο του ιερού. Το δάπεδο του ναού είναι λιθόστρωτο (συμβόλαιο 5) με καλολαξευμένες πέτρες ασβεστόλιθου, όπου με το πέρασμα των χρόνων έχουν αποκτήσει μία λεία επιφάνεια⁴⁸. Οι μαύρες πέτρες που χρησιμοποιήθηκαν για το σχεδιασμό του άστρου στο κέντρο του ναού είναι μαύρη πέτρα από την Βυτίνα, ίδιο σχέδιο συναντάμε και σε άλλες εκκλησίες στα Λαγκάδια αλλά και σε άλλες περιοχές της Αρκαδίας. Οι πλάκες έχουν μεγάλο πάχος 0,15-0,20 εκατοστών, ενώ σχεδόν από την μέση και κάτω του πάχους της πλάκας, οι πλευρές είναι λαξευμένες διαγώνια, οι πλάκες μεταξύ των κενών που δημιουργούν, γεμίζονται με λάσπη⁴⁹. Η σκάλα που οδηγεί στο επίπεδο του γυναικωνίτη είναι ξύλινη και όλο το επίπεδο του γυναικωνίτη είναι κατασκευή από ξύλινες τάβλες ίδιου πλάτους. Το δάπεδο του γυναικωνίτη από κάτω καλύπτεται με ξύλινη ψευδοροφή, πιο αναλυτικά με τάβλες οι οποίες ενώνονται με μικρού πλάτους ξύλινα πηχάκια. Το τέμπλο είναι έναδυτικότροπο, ξύλινο, ταμπλαδωτό⁵⁰, επίσης το στηθαίο είναι μία ξύλινη χρωματιστή κατασκευή.

3.7 Μεταγενέστερες Επεμβάσεις-Κατασκευές

Εισερχόμενοι στο ναό, από την δυτική κύρια είσοδο, υπάρχει ένα δεύτερο ξύλινο θύρωμα το οποίο επαναλαμβάνεται και στις άλλες δύο θύρες που βρίσκονται βόρεια και νότια με ένα σχεδιασμό βασισμένο σε νεοκλασικά πρότυπα. Στο επίπεδο του γυναικωνίτη υπάρχει μία ξύλινη σκάλα η οποία οδηγεί σε ένα επιπλέον επίπεδο, σαν «πατάρι», το οποίο εξυπηρετεί μόνο για την πρόσβαση προς το καμπαναριό στο εξωτερικό του ναού. Η κατασκευή του σε σχέση με τον υπόλοιπο ναό δεν έχει κανένα δείγμα αρτιότητας αλλά και ασφάλειας όσον αφορά και την κατασκευή και την παρούσα κατάσταση των ξύλων (Π21). Βρισκόμενοι στο επίπεδο αυτό, υπάρχει άνοιγμα που ίσως δεν ανήκει στην αρχική κατασκευή του ναού. Ίσως έχει γίνει μία μεταγενέστερη καθαίρεση του τμήματος του θόλου για να εξυπηρετήσει την έξοδο, προς το εξωτερικό του ναού. Επίσης για να φτάσεις στο ύψος του ανοίγματος, υπάρχει άλλη μία σκάλα από σκυρόδεμα, που «κρέμεται» πάνω στη δυτική τοιχοποιία. Το άνοιγμα αυτό είναι κλεισμένο και προστατευμένο με ένα μακρόστενο (PVC) κούφωμα. Τέλος ο ναός του Αγίου Νικολάου περιβάλλεται από προαύλιο χώρο⁵¹ όπου στα βόρεια υπάρχει μία σκάλα, μία ράμπα και μία πέτρινη βρύση ενώ

⁴⁸ Από το πάτημα των χιλιάδων ανθρώπων που έμπαιναν στον ναό

⁴⁹ Σύμφωνα με πληροφορίες από των πετρά του χωριού κ. Βλάχου, όπου έχει κάνει εργασία στο δάπεδο του ναού. Αντικατάστησε κάποιες πλάκες λόγω μικρής φωτιάς και έτσι έχουμε πληροφορίες για τις πλάκες του δαπέδου (μεγάλες πλάκες 43,5εκ. * 65,5εκ και μικρά 43,5εκ , πάχος 15-20 πόντοι).

⁵⁰ Τεχνίτης πατρινός το γένος Ιταλός, ονόματι Μπενεντέτι. Ο Μπενεντέτι πέρα από το τέμπλο του ναού επιμελήθηκε την επίπλωση, τα ψαλτήρια και το γυναικωνίτη. Ο τεχνίτης δούλεψε και σε άλλους ναούς όπως του Αγίου Νικολάου Ανδρίτσαινας και Αγίου Σπυρίδωνα Ζαχάρως.

⁵¹ Ο προαύλιος χώρος της εκκλησίας φτιάχτηκε το 1984. Στην κατασκευή, του προαύλιου χώρου δούλεψε ντόπιος μάστορας αλλά και ένας μάστορας από τη Τήνο. Οι πλάκες του έχουν έρθει από την Τήνο το 1984 λόγω του μάστορα.

στα δυτικά υπάρχει μία μικρή πέτρινη τουαλέτα⁵²(Π24), κάτω από το επίπεδο του ναού και το προαύλιο της εκκλησίας υπάρχει μία αποθήκη.

ΜΕΡΟΣ Γ

Συμπεράσματα

4.Ο Μιλτιάδης Π. Κανελλόπουλος(1841-1885)

Ο Μιλτιάδης Π. Κανελλόπουλος (1841-1885)όπως προαναφέρθηκε ήταν ο μηχανικός, ο οποίος επιμελήθηκε τα σχέδια του ναού του Αγίου Νικολάου, της Νέας Φιγαλείας. Με βάση τα συμφωνητικά και τις ημερομηνίες σύνταξης τους, παρατηρούμε ότι έγιναν μετά το θάνατο του Μιλτιάδη Π. Κανελλόπουλου. Ο ναός του Αγίου Νικολάου ξεκίνησε το κτίσιμο του το 1882, αλλά κάτι καθυστέρησε την ανέγερση του (ίσως οικονομικές δυσκολίες). Έτσι έχουμε λίγα χρόνια μετά το πρώτο επίσημο συμφωνητικό συμβόλαιο, που συντάχθηκε το 1889, τέσσερα χρόνια μετά το θάνατο του μηχανικού, ενώ στη συνέχεια ακολούθησαν άλλα τέσσερα συμβόλαια. Το πρώτο συμβόλαιο αναφέρεται στην ανέγερση του ημιτελή καινούργιου κτηρίου της εκκλησίας της Ζούρτσας «Ο ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ», με όρο να ακολουθηθούν τα σχέδια του Μιλτιάδη Π. Κανελλόπουλου(συμβόλαιο 1).Στο διδακτορικό του ο Πουλημένος, χρονολογεί την εκκλησία το 1861⁵³. Συγκρίνοντας τις ημερομηνίες με βάση την γέννηση και την διάρκεια ζωής του μηχανικού Μιλτιάδη Π. Κανελλόπουλου, η ημερομηνία που δίνει ο Πουλημένος ,αν ισχύει, ο μηχανικός ήταν σε πολύ νεαρή ηλικία (20 χρονών) και ίσως ήταν λίγο δύσκολο να είχε κάνει τα σχέδια της εκκλησίας.Παρακάτω θα δούμε και άλλες δύο εκκλησίες στις οποίες αναφέρεται το όνομα του Μιλτιάδη Π. Κανελλόπουλου⁵⁴.

Επιπρόσθετα, πληροφορίες⁵⁵ μας λένε πως προϋπήρχε ναός στη ίδια θέση με τον σημερινό Άγιο Νικόλαο, ο οποίος ήταν μικρότερος με κοιμητήριο. Όταν έγινε ο καινούριος ναός (ο σημερινός) μετέφεραν το κοιμητήριο,όταν μάλιστα έφτιαξαν το προαύλιο χώρο βρέθηκαν και λείψανα. Τέλος, σε απογραφή των Ενετών το 1690

⁵² Ο προαύλιος χώρος παλαιότερα ήταν διαφορετικός, βλ. συμβόλαιο 5

⁵³ ΓΡΗΓΟΡΗΣ Α. ΠΟΥΛΗΜΕΝΟΣ "Η ΕΛΛΑΔΙΚΗ ΝΑΟΔΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΟΥ ΝΕΟΚΛΑΣΙΚΙΣΜΟΥ (1830-1912)" , Επί διδακτορία διατριβή, υποβληθείσα στη σχολή Αρχιτεκτόνων του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου, Αθήνα 1997, σ. 111

⁵⁴ Η εκκλησία της Ζούρτσας Άγιος Νικόλαος (1988, Ιούνιος 17), η Ζούρτσα, υποσημείωση(**), σ.2

⁵⁵ Συνέντευξη από τον Πάτερ Αναστάσιο, ιερέας του Αγίου Νικολάου, Νέας Φιγαλείας.

αναφέρεται ο ναός του Αγίου Νικολάου σκεπασμένος στο κέντρο 1690-1700 (επί Κριμάνι και Πουερέ) στην δεύτερη Ενετοκρατία.

4.1 Αλλά Έργα του Μιλτιάδη Π. Κανελλόπουλου

Ο ίδιος ο μηχανικός είχε αναλάβει διάφορα έργα, το όνομα του αναφέρεται και σε άλλες δύο εκκλησίες όπως είναι ο Άγιος Νικόλαος Ανδρίτσαινας και ο Άγιος Βασίλειος Τρίπολης. Στο ναό του Αγίου Βασιλείου στη Τρίπολη δεν ήταν ο κύριος μηχανικός, άλλα συμμετείχε στην οικοδόμηση του μαζί με μία πληθώρα άλλων μηχανικών, ο αρχιτέκτονας του ναού αυτού είναι άγνωστος⁵⁶. Με αφορμή αυτά τα στοιχεία θελήσαμε να κάνουμε μία σύγκριση για τυχόν τυπολογικές ομοιότητες μεταξύ τους, ώστε ίσως μπορέσουμε να βγάλουμε κάποια συμπεράσματα σε σχέση με τις ημερομηνίες κατασκευής τους και από την τυπολογική και μορφολογική τους κατάσταση.

Στον Άγιο Νικόλαο της Ανδρίτσαινας⁵⁷(Π26), ξεκίνησε η οικοδόμηση του στις 20/9/1883 και ολοκληρώθηκε στις 20/5/1892 (Π26)⁵⁸. Είναι ένας ναός αγροτικού χώρου, πρότυπο για τον χώρο της Πελοποννήσου και κατατάσσεται στον τύπο των σταυροειδών βασιλικών⁵⁹. Είναι ένας ορθογώνιος παραλληλόγραμμος ναός, όπου διατάσσει το εγκάρσιο κλίτος στο μέσο του διαμήκους άξονα και σε συνδυασμό με την απουσία εξωνάρθηκα οδηγεί σε μία συμμετρία. Το μεσαίο κλίτος και το εγκάρσιο είναι υπερυψωμένα σε σχέση με τα άλλα δύο. Δυτικά προεξέχουν τρεις τρίπλευρες κόγχες, ενώ το καμπαναριό δεν αποτελεί τμήμα του ναού και βρίσκεται στα βορειοδυτικά του. Εσωτερικά, υπάρχουν δέκα κίονες, ενώ μέσα στο ιερό υπάρχουν δύο πεσσοί. Επίσης εσωτερικά υπάρχει και ένα δεύτερο επίπεδο, του γυναικωνίτη που είναι σε σχήμα «Π». Μορφολογικά ο ναός είναι από ισόδομες,καλολαξευμένες πέτρες ασβεστόλιθου με ανοίγματα και στα δύο επίπεδα του ναού. Ο ναός έχει δύο ζώνες (μικρού πλάτους) επίσης από λαξευμένους λίθους, που περιτρέχουν το ναό στο κάτω μέρος των παραθύρων στα δύο επίπεδα του ισογείου και του γυναικωνίτη.

Ο Άγιος Βασίλειος στην Τρίπολη, θεμελιώθηκε το 1855 και εγκαινιάστηκε το 1884. Με βάση τον Πουλημένο τον τοποθετεί στη κατηγορία των ναών, που την ονομάζει «Παρένθεση Του Νεορωμανισμού», εννοώντας τη συνεισφορά της βορειοευρωπαϊκής ναοδομίας στη διαμόρφωση της ελλαδικής ναοδομίας του 19^{ου} αιώνα. Ο ναός ανήκει στο τύπο του «τετρακίονιου, σταυροειδής, ελεύθερου επιμήκους ναού με διπλό καμπαναριό στη δυτική όψη και βαθμιδωτή υποχώρηση των πλαγίων τοίχων στα ανατολικά γωνιακά διαμερίσματα»⁶⁰. Γενικότερα έχει στοιχεία

⁵⁶ Οικονομοπούλου Γιολίνα, "Γιατί να επισκεφτεί κάποιος την Τρίπολη", Έργα Γεωγραφίας, 4^ο Γυμνάσιο Τρίπολης, 2014-2015, βλ. <http://www.slideshare.net/4gymtrip/ss-44172240>

⁵⁷ Πραγματοποιήθηκε επίσκεψη από την ομάδα στον ιερό ναό του Αγίου Νικολάου στην Ανδρίτσαινας

⁵⁸ Επιγραφή στην νότια όψη του ναού της Ανδρίτσαινας

⁵⁹ ΓΡΗΓΟΡΗΣ Α. ΠΟΥΛΗΜΕΝΟΣ "Η ΕΛΛΑΔΙΚΗ ΝΑΟΔΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΟΥ ΝΕΟΚΛΑΣΣΙΚΙΣΜΟΥ (1830-1912)", Επί διδακτορία διατριβή, υποβληθείσα στη σχολή Αρχιτεκτόνων του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου, Αθήνα 1997, σ. 111

⁶⁰ ΓΡΗΓΟΡΗΣ Α. ΠΟΥΛΗΜΕΝΟΣ "Η ΕΛΛΑΔΙΚΗ ΝΑΟΔΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΟΥ ΝΕΟΚΛΑΣΣΙΚΙΣΜΟΥ (1830-1912)", Επί διδακτορία διατριβή, υποβληθείσα στη σχολή Αρχιτεκτόνων του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου, Αθήνα 1997, σ. 105

«Ελληνοβυζαντινισμού» και Νεορωμανισμού με το δεύτερο να υπερισχύει⁶¹. Είναι ένας περίτεχνος ναός με πολλά διακοσμητικά στοιχεία. Τέλος πριν την επανάσταση είχε λειτούργησε και ως τζαμί.

Ο Άγιος Βασίλειος της Τρίπολης, σε σχέση με τον ναό του Αγίου Νικολάου Ανδρίτσαινας και του Αγίου Νικολάου Νέας Φιγαλείας, με μια πρώτη ματιά καταλαβαίνουμε ότι δεν έχει κάποια τυπολογική σχέση αλλά και μεγέθους, με τους άλλους δύο ναούς. Αυτό ίσως οφείλεται στο ότι ο Μιλτιάδης Π. Κανελλόπουλος δεν ήταν ο κύριος μηχανικός του ναού της Τρίπολης, αλλά απλά συμμετείχε σε κάποια φάση της αποπεράτωσης του. Σε αντίθεση με τον Άγιο Νικόλαο Ανδρίτσαινας και τον Άγιο Νικόλαο Νέας Φιγαλείας που μπορεί να μην είναι απόλυτα ίδιοι ναοί, αλλά δεν είναι τυχαίο ότι τα συμφωνητικά του Αγίου Νικολάου Νέας Φιγαλείας αναφέρονται στο ναό της Ανδρίτσαινας⁶². Για παράδειγμα η καταμέτρηση του ναού να ακολουθηθείτε παρομοίως με το ναό της Ανδρίτσαινας⁶³, αλλά και τις διαφοροποιήσεις όσο αφορά τον λίθο⁶⁴. Συνεπώς έχουμε δύο ναούς με μία κοντινή χρονολογική αποπεράτωση όπου σε κάποια σημεία ο ένας ναός παραδειγματίζεται από τον άλλο. Επιπρόσθετα, φαίνεται ότι ο Μιλτιάδης Π. Κανελλόπουλος απεβίωσε δύο χρόνια μετά την έναρξη οικοδόμησης του ναού της Ανδρίτσαινας, άρα ίσως ήταν παρόν και έδινε τις οδηγίες του τα πρώτα χρόνια της κατασκευής της εκκλησίας. Επιπλέον, πέρα από τον ίδιο μηχανικό οι δύο αυτές εκκλησίες είχαν και τους ίδιους Λαγκαδι(α)νούς μαστόρους, τους Γαρδικαίους, έτσι θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι ήδη είχαν συνεργαστεί με τον Κανελλόπουλο δύο χρόνια στο ναό της Ανδρίτσαινας και έτσι συνέχισαν τον ναό της Νέας Φιγαλείας μετά τον θάνατο του.

4.2 Νομός Ηλείας- Δύο Άλλοι Ναοί

Η ομάδα επισκέφτηκε και άλλους δύο ναούς οι οποίοι βρίσκονται σε κοντινά χωριά της Νέας Φιγαλείας όπως είναι ο Άγιος Σπυρίδωνας στη Ζαχάρω(Π27) και η Γένεση Της Θεοτόκου στα Πετράλωνα (Π28).

Η Γένεση της Θεοτόκου στα Πετράλωνα (1867)⁶⁵ είναι μία δίριχτη βασιλική αγροτικού χώρου. Είναι ένας λιθόδομος ναός από ημιλαξευτό ασβεστόλιθο, που στην άρθρωση των όψεων υπάρχουν λαξευμένες παραστάδες στις γωνίες του ναού. Ανατολικά έχει τρεις τρίπλευρες κόγχες, ενώ σε όλες τις πλευρές του ναού υπάρχουν ανοίγματα. Εσωτερικά ο ναός δεν έχει κλίτη, υπάρχει ένα δεύτερο επίπεδο του γυναικωνίτη που σε σχέση με τους υπόλοιπους ναούς δεν έχει σχήμα «Π», αλλά αντιθέτως είναι ορθογώνιος δημιουργώντας μία καμπυλωτή μορφή ακριβώς στη μέση του. Το καμπαναριό δεν αποτελεί τμήμα του ναού, αλλά βρίσκεται στον προαύλιο χώρο της εκκλησίας με μία πολύ λιτή και όμορφη πέτρινη κατασκευή που κρέμεται μία μικρή καμπάνα. Σύμφωνα με πληροφορίες⁶⁶ παλαιότερα η εκκλησία

⁶¹ ΓΡΗΓΟΡΗΣ Α. ΠΟΥΛΗΜΕΝΟΣ "Η ΕΛΛΑΔΙΚΗ ΝΑΟΔΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΟΥ ΝΕΟΚΛΑΣΣΙΚΙΣΜΟΥ (1830-1912)", Επί διδακτορία διατριβή, υποβληθείσα στη σχολή Αρχιτεκτόνων του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου, Αθήνα 1997, σ. 105

⁶² Στάικος Πανταζής, Η ανέγερση εκκλησιών στην επαρχία Ολυμπίας από "Λαγκαδιανούς Μαστόρους", Ολυμπιακή Εστία, τ.4, Αθήνα 2004, σ.123,127

⁶³ Παράρτημα συμβόλαιο 1

⁶⁴ Παράρτημα συμβόλαιο 4

⁶⁵ Βρέθηκε κεραμίδι που καταγράφον η χρονολογία

⁶⁶ Προφορική συνέντευξη-συλλογή πληροφοριών από την νεωκόρο του ναού.

είχε τρούλο ο οποίος δεν άντεξε και έπεσε. Με αποτέλεσμα να τον αφαιρέσουν τελείως και να κρατήσουν μόνο την δίριχτη στέγη (η στέγη συνεχώς παρουσιάζει προβλήματα). Στο προαύλιο χώρο του ναού έχουν κρατήσει το ψηλότερο τμήμα των τεσσάρων κιόνων που στήριζαν παλαιότερα τον τρούλο, παίζοντας πια διακοσμητικό ρόλο.

Ο Άγιος Σπυρίδωνας στη Ζαχάρω (1874) είναι μία δίριχτη βασιλική με προστώ⁶⁷. Η εκκλησία είναι λιθόδμητη με καλολαξευμένες (πέτρες ασβεστόλιθου) παραστάδες στις γωνίες του κτιρίου και στα άκρα του εγκάρσιου κλίτους που διακρίνονται στην επιχρισμένη τοιχοποιία του ναού, ενώ το καμπαναριό αποτελεί τμήμα του ναού. Ανατολικά έχει τρεις ημικυκλικές κόγχες, ενώ σε όλες τις πλευρές του ναού υπάρχουν ανοίγματα με πέτρινες ημιλαξευμένες κορνίζες. Εσωτερικά ο ναός έχει έξι ξύλινα δοκάρια τα οποία στηρίζουν την στέγη του ναού αλλά και στο επίπεδο του γυναικωνίτη που είναι σε σχήμα «Π».

Ο Άγιος Νικόλαος Νέας Φιγαλείας, ο Άγιος Νικόλαος Ανδρίτσαινας και ο Άγιος Σπυρίδωνας Ζαχάρως πρέπει να σημειωθεί ότι, είχαν τον ίδιο πατρινό Ιταλό τεχνίτη ονόματι Μπενεντέτι, ο οποίος έφτιαξε την επίπλωση, το τέμπλο, τα ψαλτήρια και τον γυναικωνίτη των ναών⁶⁸. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε που και οι τρεις είναι σε σχήμα «Π» ενώ ο ναός των Πετραλώνων παρουσιάζει μία άλλη μορφή όπως προαναφέρθηκε. Τέλος αυτές οι τρεις εκκλησίες είχαν και τον Ιταλό τεχνίτη, Κοπελέτο, ο οποίος όπως διαβάζουμε έχει φτιάξει την λιθόστρωση⁶⁹ (από ασβεστόλιθο) των ναών. Στο πέρασμα των χρόνων δεν έχει υποστεί καμία αλλοίωση.

⁶⁷ Το προστώ του ναού είναι κατασκευή του 2013

⁶⁸ Η εκκλησία της Ζούρτσας Άγιος Νικόλαος (1988, Ιούνιος 17), η Ζούρτσα, V, υποσημείωση(*), σ.2

⁶⁹ Η εκκλησία της Ζούρτσας Άγιος Νικόλαος (1988, Ιούνιος 17), η Ζούρτσα, V, υποσημείωση(**), σ.2

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΓΡΗΓΟΡΗΣ Α. ΠΟΥΛΗΜΕΝΟΣ ‘‘Η ΕΛΛΑΔΙΚΗ ΝΑΟΔΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΟΥ ΝΕΟΚΛΑΣΣΙΚΙΣΜΟΥ (1830-1912)’’ , Επί διδακτορία διατριβή, υποβληθείσα στη σχολή Αρχιτεκτόνων του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου, Αθήνα 1997

ΧΡΗΣΤΟΣ Γ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΠΟΥΛΟΣ ‘‘ΟΙ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟΙ ΧΤΙΣΤΕΣ ΤΗΣ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ’’, ΑΘΗΝΑ 1982 , εκδοτικός οίκος ‘‘ΜΕΛΙΣΣΑ’’

ΧΡΗΣΤΟΣ Γ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΠΟΥΛΟΣ ‘‘ΟΙ ΛΑΓΚΑΔΙΝΟΙ ΜΑΣΤΟΡΟΙ’’, ιστορικολαογραφική μελέτη, βιβλιοθήκη αρχιτεκτόνων, ΑΘΗΝΑ 1970 , σ.12-13

ΣΤΑΙΚΟΣ ΠΑΝΤΑΖΗΣ, Η ανέγερση εκκλησιών στην επαρχία Ολυμπίας από ‘‘Λαγκαδιανούς Μαστόρους’’, Ολυμπιακή Εστία, τ.4, Αθήνα 2004

ΑΡΓΥΡΗΣ ΠΕΤΡΩΝΩΤΗΣ «ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ», Τόμος Πελοπόννησος Α΄ - Αρκαδία, Μέλισσα, Αθήνα 1986

ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ

Η Ζούρτσα, Εφημερίδα του συλλόγου Ζουρτσανών Αθήνας, ΑΡΙΘ. ΦΥΛΛΟΥ 112 • ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ - ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2011, ΑΘΗΝΑ

Η Ζούρτσα, Εφημερίδα του συλλόγου Ζουρτσανών Αθήνας, ΑΡΙΘ. ΦΥΛΛΟΥ 17- ΑΠΡΙΛΙΟΣ-ΙΟΥΝΙΟΣ 1988, ΑΘΗΝΑ

ΙΣΤΟΤΟΠΟΙ

<http://www.archaiologia.gr/blog/2009/04/07/%CF%80%CE%B5%CF%81%CE%B3%CE%B1%CE%BC%CE%B7%CE%BD%CE%AC-%CE%BA%CE%B9%CE%BF%CE%BD%CF%8C%CE%BA%CF%81%CE%B1%CE%BD%CE%B1-%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%AD%CF%80%CE%B1%CF%85%CE%BB%CE%B7-%CF%84>

<http://agpelop.blogspot.gr/2012/12/8.html%CE%BF%CF%85-2/>

<http://www.zourtsa.gr/ZouBiblioAxileaTagari.htm>

<http://www.visitilia.gr/index.php/action-mun/1-figaleias/258-nea-figaleia.html>

<http://www.slideshare.net/4gymtrip/ss-44172240>

<http://www.ilakia.gr/Gallery/eikones.html>

<http://www.dimosdytikismanis.gr/dimosavia/>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

Συμβόλαιο 1:

Γιατί οι συμβαλλόμενοι συμφώνησαν τα ακόλουθα:

«Οι πρώτοι τούτων συμφώνησαν μετά των δευτέρων όπως οικοδομήσωσιν τον εν τη ενταύθα αγορά Ιερών Ναόν «ο Άγιος Νικόλαος» ήτοι το υπόλοιπον του έργου/συμφώνως με τας βάσεις αυτού εκτός των θόλων και συμφώνως με το σχεδιάγραμμα του ποτέ μηχανικού Μιλτιάδου Κανελλοπούλου³ και με την εν αυτή ερμηνείαν των θυροπαραθύρων, ως και δια το καμπαναρίον θέλει γίνει όπως από την βάση έχει αρχίσει και θέλει τελειώσει συμφώνως με την έναρξιν μέχρι της επιφανείας του τοίχου με φάτσαν καλωπισμένην και εις ευθυγραμμίαν, ότι αι στήλαι των θυρών θέλουν καλοπελεκηθή γωνιακώς και από τας τέσσαρας πλευράς, το δε πάχος των λίθων αυτών, ήτοι των στηλών θέλει γίνει με είκοσι πόντους και η πρόσφυσι αυτών ως και οι παραπλευρώς καντουνάδες θέλουν γίνει καλώς πελεκημένες και με τριάκοντα πόντους ανά εκάστη, ότι εις το μέσον του ύψους θέλει γίνει ζώνη καλώς και αυτή πελεκημένη και εφαρμοσμένη με πάχος πόντους δέκα οκτώ, το δε κοινόν τοίχος θέλει γίνει όμοιον όπως έχει αρχίσει από την επιφάνειαν, ότι το πάχος του τοίχου θέλει υπολογίζεται εις τεκτονικός πήχεις με πόντους εβδομήκοντα οκτώ εκάστη, το περιπλέον του πάχους του τοίχου θέλει μετρηθήται ομοίως και υπολογίζεται εις τεκτονικός πήχεις, η δε καταμέτρησης του ναού θέλει γίνει κατά την γενικήν συνήθειαν ήτοι όπως και η της Ανδριτσαϊνης εκκλησία κατεμετρήθη⁴, η δε καταμέτρησης των έσωθεν μεσοστηλίων θέλει μετρηθή το πάχος της μιας μασχάλης με το έσωθεν μάκρος, ότι το πάχος εν γένει των εγκωναρίων θέλει είναι έκαστον προς δέκα εζ έως δέκα οκτώ, το υλικόν της παλαιάς θέλει χρησιμεύση εις την εργασίαν των δευτέρων, ότι τους λίθους εν γένει θέλουν μεταφέρει από την θέσιν Πλαγιά, τον δε άμμιον από την θέσιν Καπλανείκα εντός της Ζούρτσης, ότι την άσβεστον θέλουν σβήνει οι δώτεροι προ είκοσι τεσσάρων ωρών της εργασίας. Επίσης συμφώνησαν μεταξύ των να κατασκευάσωσιν μάνδραν γύρωθεν του προαυλίου

της εκκλησίας όσην έκτασιν και αν έχη, ότι εις την μάνδραν ταύτην θέλουν γίνει τρεις θύρες με τις σκάλες τους, όθεν τους υποδείξωσιν οι πρώτοι, πελεκητές καθώς και τις κολώνας αυτών θέλουν κάμει πελεκητάς και με πραγκόνια, το δε πάχος του τοίχου της μάνδρας κατά μεν το δυτικο-μεσημβρινόν μέρος θέλει γίνει πόντους εβδομήκοντα, κατά δε το ανατολικο-αρκτικόν πόντους εζήκοντα, από δε την επιφάνειαν της εκκλησίας το τοίχος της μάνδρας θέλει γίνει πόντους πενήκοντα πέντε, ότι το εκέπασμα της μάνδρας ολοκλήρου θέλει γίνει με πλάκας πελεκημένες και καλώς εφαρμοσμένες.

— Ότι η δε εργασία θέλει αρχίσει κατά τας αρχάς Απριλίου ελευσομένου έτους χίλια οκτακόσια ενήκοντα και θέλει τελειώσει μέχρι του μηνός Οκτωβρίου έτους, ότι η αξία εκάστης πήχεις τεκτονικής του τοίχου της εκκλησίας συμφωνήθη προς δραχμάς πέντε εκάστη, της δε μάνδρας προς δραχμάς μίαν και λεπτά ογδοήκοντα πέντε 1,85% εκάστη πήχεις, ότι θέλουσιν κτίσει εις μεν την εκκλησία» τετρακοσίας πήχεις, εις δε την μάνδραν πεντακόσιας ανερχομένης της αξίας εν όλω εις δραχμάς δύο χιλιάδας εννεακόσιας είκοσι πέντε αριθ. 2.925 απέναντι των οποίων οι κτίσται έλαβον από τους πρώτους ως αρραβώνα δραχμάς τριακοσίας, αρ 300, τας δε υπολοίπους δραχμάς θέλουσι λαμβάνει παρά των πρώτων αναλόγως της εργασίας και κατ' αναλογίαν και ότι ο αρραβών θέλει συμφωνησθή εις το τέλος της εργασίας, ότι εν περιπτώσει καθ' ην ευρέθη εις την καταμέτρησην πλεόνασμα των πήχειων θέλουν πληρωθή συμφώνως με την ανωτέρω συμφωνίαν, ως επίσης ευρέθη ολιγώτερον θέλει ελαττούται, ότι οι πρώτοι υπόσχονται να παραδώσωσιν εις τους κτίστας εκατόν είκοσι πέντε (125) οκάδας οίνον κάθε εκατό πήχεις της μάνδρας και Εκκλησίας και τεσσαράκοντα (40) οκάδας έλαιον δι' ολόκληρον εργασίαν, ότι την άσβεστον και όση ξυλεία χρησιμεύση δια την εργασίαν ευθύνονται οι πρώτοι να

παραδώσωσιν ταύτην ονόπεοτε χρησιμεύση, ότι η επιδιόρθωσις των εργαλείων επιβαρύνει τους πρώτους, ότι εν περιπτώσει μετανοήση είτε οι πρώτοι είτε οι δεύτεροι δια την ανωτέρω εργασίαν θέλει ευθύνεται προς τον άλλον εις πληρωμήν ποινικής ρήτρας δραχμών χιλίων, ότι εάν οι πρώτοι δεν προθυμοποιούνται δια τα υλικά της εργασίας θέλουσιν ευθύνεσθαι εις την πληρωμήν λόγω ημεραργίας προς δραχμάς εκατόν δι' εκάστην ημέραν. Ταύτα συνομολογησάντων και παραδεξαμένων των συμβαλλομένων συνετάχθη το παρόν, όπερ αναγκασθέν ευκρινώς κι μεγαλοφώνως εις επήκοον πάντων και βεβαιωθέν εν συνόλω υπογράφεται νομίμως πλην του Ιωάννου Γαρδίκια ομολογησαντος άγνωσιαν γραμμάτων.»

Συμβόλαιο 2:

«Οι πρώτοι τούτων κτίσται ανέλαβαν δια του υπ' αριθμ. 1316 παρελθόντος έτους 1889 Συμβολαίου γενομένου ενώπιόν μου την ανοικοδόμησιν του ενταύθα ιερού Ναού «ο Άγιος Νικόλαος» προς δραχμάς 5 έκαστον πήχυν. Σήμερον δε άπαντες οι συμβαλλόμενοι συνεφώνησαν ότι εκπίπτουν εκ της πρώτης συμφωνίας λεπτά σγδοήκοντα έκαστον πήχυν, ήτοι θέλουν πληρωθή εξ αρχής μέχρι τέλους εσωτερικά και εξωτερικά τείχη προς δραχμάς τέσσαρες και λεπτά είκοσι έκαστον τεκτονικών πήχυν. Επί τη συμφωνία ταύτη του να μετρήσουν τα μεν εξωτερικά τείχη ως εν τω ανωτέρω συμβολαίω αναφέρεται, τα δε εσωτερικά ως εξής: ήτοι αι δύο γραμμάι των στύλων (κολώνων) θέλουν μετρηθή από την δυτικήν πλευράν της ημικολώνας ως μάκρος, το δε ύψος από τας βάσεις ήτοι από τον πρώτον λίθον, όπου θα θέσωσιν οι κτίσται μέχρι της κορυφής των γεφυρών ένθα θα τεθώσι τα καλούπια των κεντρικών θόλων. Τα γεφύρια των δύο πλευρών θέλουν μετρηθή από τα καλούπια και άνω, οι δε θόλοι θα μετρηθώσι στεφάνι εις όλον τον κύκλόν. Το πάχος των θόλων θα υπολογισθή ως πήχης τεκτονικός και ως γης ολιγοίτερος, ο δε κουμπές θα γίνη σκέτος οκτάγωνος με πελωρητάς λίθους εις τας γωνίας και με οκτώ παράθηρα δια μεσοφύλλων, ότι τους λίθους των κεφαλοκολώνων θέλουν μεταφέρη οι επίτροποι, ότι τα καλούπια των θυροπαραθύρων και εν γένει των θόλων επιβαρύνει τους επιτρόπους, οι δε όροι του ανωτέρω μνημονευθέντος συμβολαίου μένουσιν ως έχει, προσέθηκαν ότι θέλουν χορήγησι οι επίτροποι προς τους κτίστας εκτός των τεσσαράκοντα οκάδων ελαίου των εν τω συμβολαίω προσέτι εξήκοντα οκάδας, ότι το έργον τούτο θέλει τελείωσι μέχρι τέλους Οκτωβρίου επομένου έτους 1891. Ταύτα συνομολογησάντων και παραδεξαμένων των συμβαλλομένων.....»

Συμβόλαιο 3:

«Ενεφανίσθησαν αυτοπροσώπως οι επίσης γνωστοί μου και μη εξαιρετέοι Ιωάννης και Ανάστος αδελφοί Γαρδικαιοι και Ανδρέας Σινόπουλος, κτίσται, κάτοικοι Λαγκαδίων και διαμένοντες ενταύθα ως εκ του επαγγέλματός των και εξέθεσαν ότι έλαβον, από την επιτροπήν της εκκλησίας του Αγίου Νικολάου Ζούρτσης, το αναφερομένον εν τω παρόντι συμβολαίω όλον το αντίτιμον της εργασίας ο Άγιος Νικόλαος μετά του αντιτίμου της περίξ μάνδρας αυτής και δεν έχουν ως προς την εργασίαν των ταύτην ουδεμίαν απαίτησιν ουδ' αξίωσιν από την ανωτέρω επιτροπή και ότι θεωρείται πάσα συμφωνία διαλυμένη από σήμερον και εις το εξής. Εφ' ω συνετάγη η παρούσα, ήτις αναγνωσθείσα και βεβαιωθείσα υπογράφεται νομίμως».

Συμβόλαιο 4:

«Οι δεύτεροι των συμβαλλομένων έχοντας ανάγκη να λιθοστρώσουν τον Ιερόν Ναόν ενταύθα ο Άγιος Νικόλαος συμφώνησαν σήμερα μετά του πρώτου Κ. Κοπελέτου, όπως ούτος λιθοστρώση τον ανωτέρω Ναόν εντός εξ μηνών από σήμερα επί τη συμφωνία ότι ούτος εντός του ανωτέρω χρονοδιαστήματος να λιθοστρώση τον ενταύθα ιερόν Ναόν ο Άγιος Νικόλαος δια καλώς πελεκημένων πλακών και καλώς εφαρμοσθέντων συμφώνως με το της Ανδριτσαίνης του Ιερού Ναού ο Άγιος Νικόλαος', εκτός (της βαφτίσεως και κάτωθι του κουμπέ) θέλει κατασκευάση ως είδος πεντάρας και ουχί όπως της Ανδριτσαίνης δια χρωματιστών λίθων εκ των ευρισκομένων ενταύθα, αντί δραχμών δέκα τεσσάρων καθ' έκαστον τετραγωνικόν μέτρον. Υπελογίσθη ολόκληρον το λιθοστρώσιον του ανωτέρω Ναού εις διακοσίων τετραγωνικαίων μέτρων και ως έγγιστα ανερχομένου του όλου της εργασίας εις δραχμάς δύο χιλιάδες οκτακοσίας αριθ. 2.800.

Εξ αυτών έλαβεν ο πρώτος σήμερα παρά των δευτέρων λόγω αρραβείων δραχμάς πεντακόσιας αριθ. 500, θέλει λάβει δε παρά των ιδίων δευτέρων συμβαλλομένων ατομικώς και αλληλεγγύως μέχρι τέλους της εργασίας κατά μήνα και κατ' αναλογίαν της εργασίας δραχμάς χιλίας πεντακόσιας αριθ. 1.500. Τας δε υπολοίπους δραχμάς θέλει λάβει παρά των ιδίων κατά τον μήνα Σεπτέμβριον έτους 1897 ενενηκοστού εβδόμου ατόκως και παρελθούσης της προθεσμίας ταύτης υπόσχονται να πληρώσωσιν αλληλεγγύως και αδιαίρετα τόνον συμπεφωνημένον δέκα πέντε δραχμάς επί τοις εκατον ετησίως μέχρι αποπληρωμής. Κατά το τέλος δε της εργασίας ότι θέλει γίνει η καταμέτρησις του λιθοστρώματος και δεν είναι τούτο σύμφωνον με το της Ανδριτσαίνης, οι δεύτεροι θέλουσι δι' εξόδων των φέρουν μηχανικόν τινά ως πραγματοποιώμενα όντινα θέλουσι θεωρήσει τούτο και υποχρεωμένων των δευτέρων να μεταφέρωσι άπαντα τα υλικά, εκτός πλάκας, άσβεστου και άμμου, δι' εξόδων των. Επίσης υπόσχονται να χορηγήσωσι προς αυτον και ένα εργάτην κατά την εποχήν του λιθοστρώματος και εν περιπτώσει καθ' ην δεν μεταφέρωσι τα υλικά και δεν χορηγήσωσι τον εργάτην προς αυτον υπόσχονται να πληρώσωσι προς δραχμάς εξ δι' έκαστον μάστορα (εργάτην) καθ' εκάστην ημέραν εν όσω ούτοι εξ υπαιτιότητός των μένουσι αργοί, επίσης υπόσχονται να χορηγήσωσι μια και ήμισυ οκάν οίνου δι' έκαστον εργάτην δι' εκάστην ημέραν, παραδίδοντες τούτον εντός του Ναού και εν η περιπτώσει δεν παραδώσωσι αυτά τούτον, ούτος θέλει αγοράζει τον οίνον δια λογαριασμόν επί πληρωμή των δευτέρων, ουχί όμως και πλέον των λεπτών είκοσι πέντε δι' εκάστην οκάν.

Κατά την καταμέτρησιν δε θέλει μετρηθή ολόκληρον το κενόν της εκκλησίας μη εξαιρουμένων τώντε στύλων και αχιβάδων και θυρών. Ο δε πρώτος Κωνσταντίνος, Κοπελέτος ομολόγησεν ότι δέχεται την ανωτέρω συμφωνίαν υπό τους ανωτέρω όρους και ότι παρέλαβε τας ανωτέρω δραχμάς πεντακόσιας. Ταύτα συνομολόγησαντων και παραδεξαμένων των συμβαλλομένων εις πίστωσιν συνετάγη το παρόν, όπερ αναγνωσθέν ευκρινώς και μεγαλοφώνως εις επήκοον πάντων και βεβαιωθέν εν συνόλω υπογράφεται νομίμως ...»

Συμβόλαιο 5:

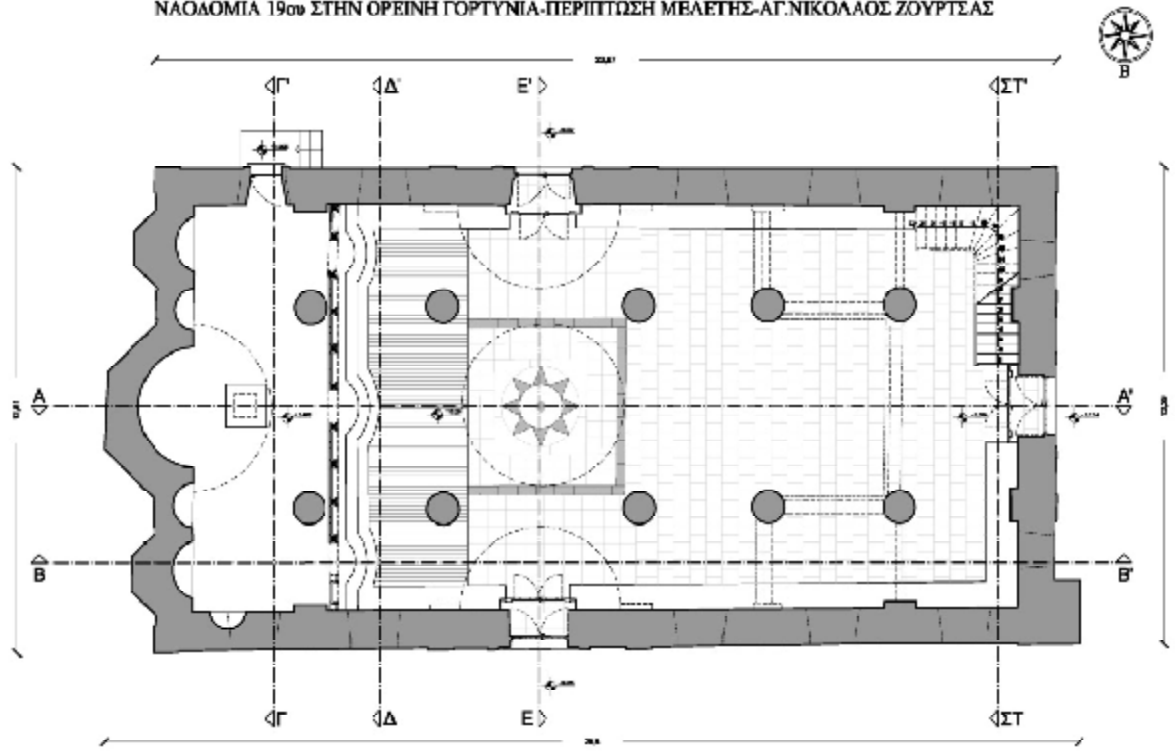
«Ο πρώτος τούτων Κοπελέτος έλαβε παρά των δευτερων ενωπιον μου και των Μαρτύρων δραχμάς εξακοσίας 600 απέναντι της εργασίας του πλακοστρώματος της ενταύθα ο ιερός Ναός ο Άγιος Νικόλαος ην ενήργησε συνεπεία του υπ' αριθ. 4646 έτους 1896 συμβολαίου του Συμβολαιογράφου Ζούρτσας Αρ. Παπαϊωάννου. Ως μάρτυρες παρέστησαν και υπόγραψαν οι Αγγελής Κόπιτσας, ιατρός και Ιωάννης Ξυδιάς, κτηματίας, κάτοικοι Ζούρτσας. Εφ' ω συνετάχθη η παρούσα πράξις, ήτις αναγνωσθείσα και βεβαιωθείσα υπεγράφη νομίμως.....».

ΣΧΕΔΙΑ

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΧΕΔΙΩΝ

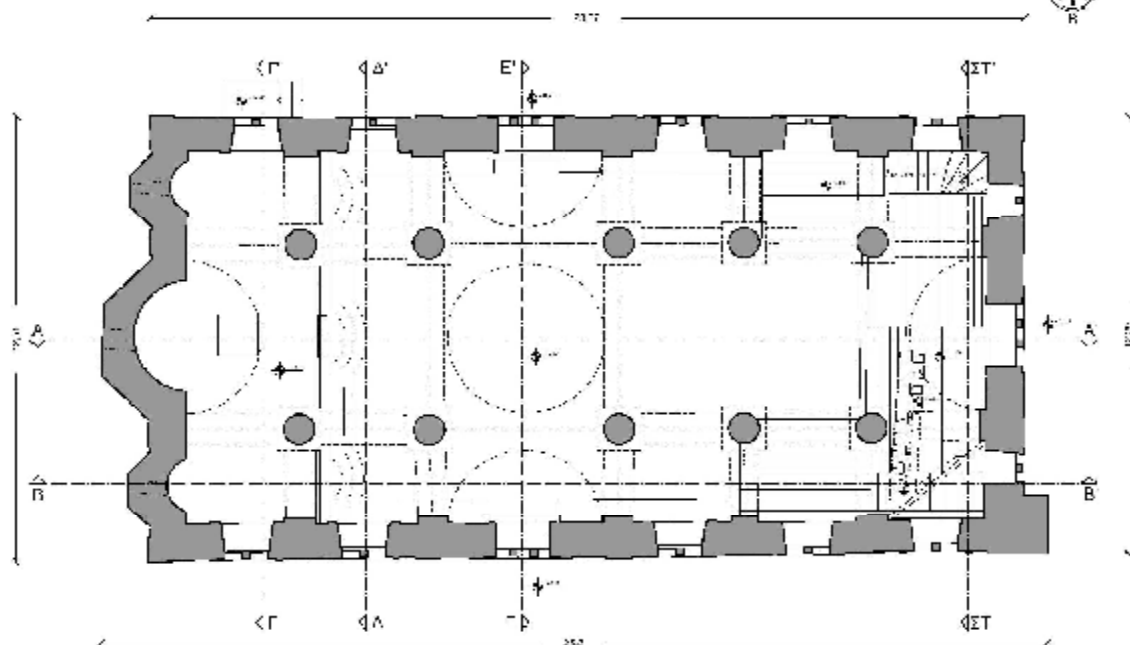
- 01.ΚΑΤΟΨΗ ΙΣΟΓΕΙΟΥ
- 02.ΚΑΤΟΨΗ ΓΥΝΑΙΚΩΝΙΤΗ
- 03.ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΟ
- 04.ΤΟΜΗ Α-Α΄
- 05.ΤΟΜΗ Β-Β΄
- 06.ΤΟΜΗ Γ-Γ΄
- 07.ΤΟΜΗ Δ-Δ΄
- 08.ΤΟΜΗ Ε-Ε΄
- 09.ΤΟΜΗ ΣΤ-ΣΤ΄
- 10.ΔΥΤΙΚΗ ΟΨΗ
- 11.ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΨΗ
- 12.ΒΟΡΕΙΑ ΟΨΗ
- 13.ΝΟΤΙΑ ΟΨΗ
- 14.ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΤΙΚΗ ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΑ ΤΕΜΠΛΟΥ
- 15.ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΤΙΚΗ ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΑ ΣΤΗΘΑΙΟΥ
- 16.ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΤΙΚΗ ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΑ ΠΟΡΤΑΣ
- 17.ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΤΙΚΗ ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΑ ΠΑΡΑΘΥΡΟΥ
- 18.ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΤΙΚΗ ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΑ ΚΙΟΝΟΚΡΑΝΟΥ
- 19.ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΤΙΚΗ ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΑ ΣΚΑΛΑΣ

ΝΑΟΔΟΜΙΑ 19ου ΣΤΗΝ ΟΡΕΙΝΗ ΓΟΥΡΤΥΝΙΑ-ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΜΕΛΕΤΗΣ-ΑΓ.ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΖΟΥΡΤΣΑΣ

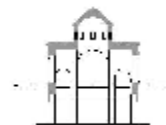

01 ΚΑΤΩΨΗ ΙΣΟΓΕΙΟΥ

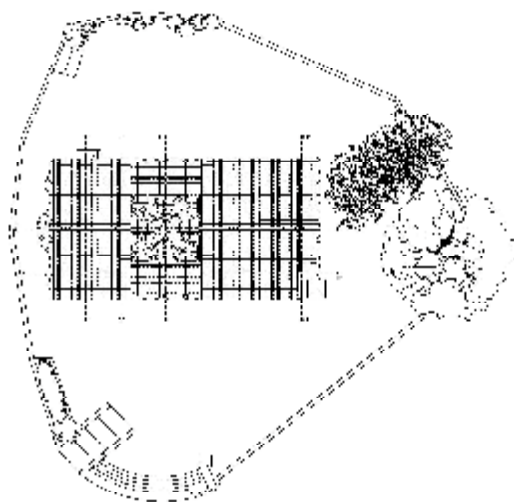

02 ΚΑΤΟΨΗ ΓΥΝΑΙΚΩΝΤΗ

ΝΑΟΔΟΜΙΑ 1960 ΛΙΩΝΑ ΣΤΗΝ ΟΡΕΙΝΗ ΓΟΥΡΥΝΙΑ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΜΕΛΕΤΗΣ ΑΓ. ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΖΟΥΡΙΣΑΣ

03 ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΟ

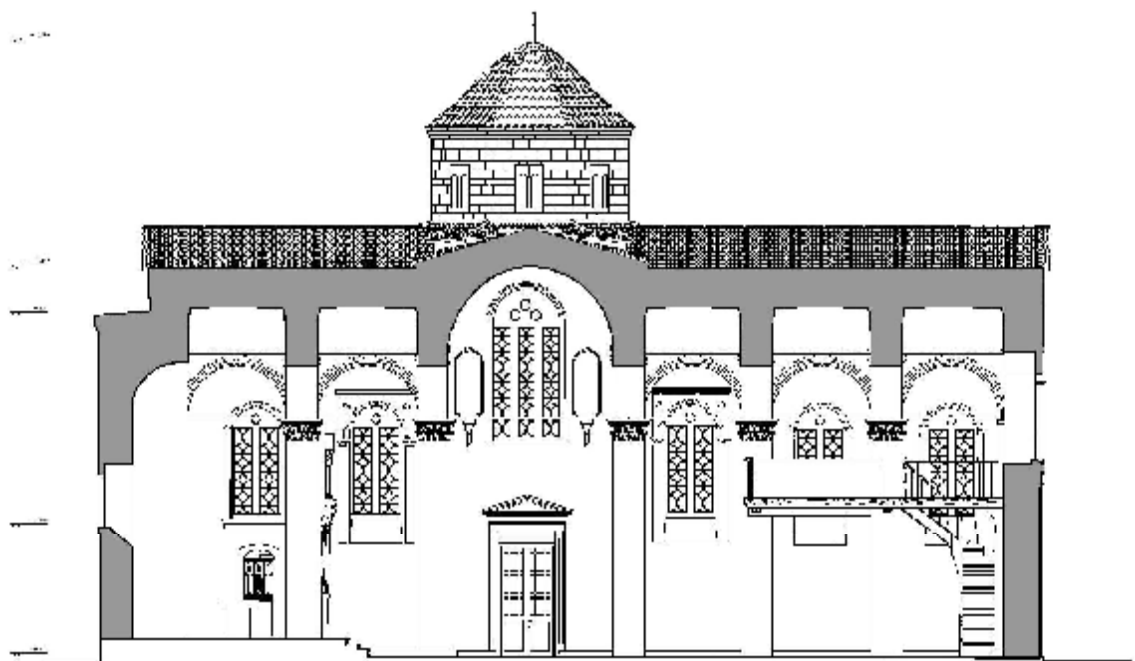
ΝΑΟΣΟΜΙΑ 1900 ΛΙΩΝΑ ΣΤΗΝ ΟΡΕΙΝΗ ΠΟΡΤΥΝΙΑ - ΗΕΡΛΙΤΣΕΗ ΜΕΛΕΤΗ ΑΓ ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΖΟΥΡΤΣΑΣ

04 ΤΟΜΗ Α-Α'

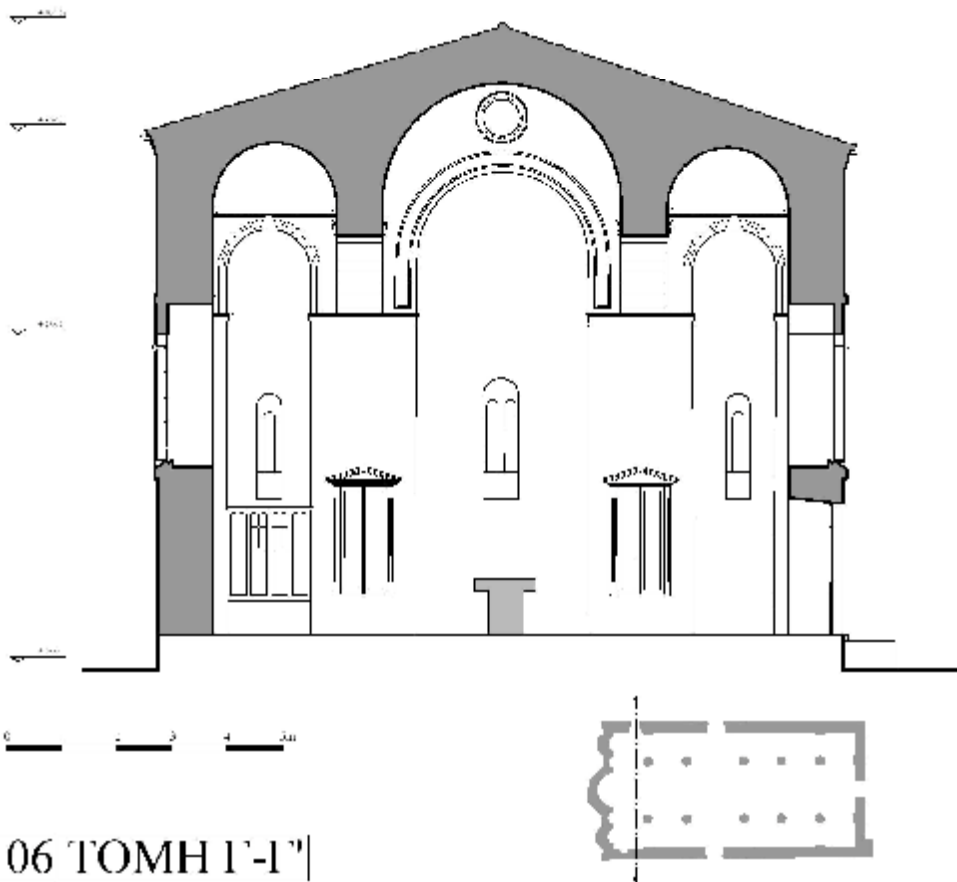
ΝΑΟΣ ΟΥΝ Α 1960 ΑΙΘΡΑ ΣΤΗΝ ΟΡΟΦΗ ΤΟΥ ΠΥΛΩΝΑ ΔΕ ΠΗΓ ΤΩΣ ΤΜΗΜΑΤΙ ΚΑΙ ΑΙ ΚΙΤΙΔΑΙΣ ΖΩΥΡΙΑΣ

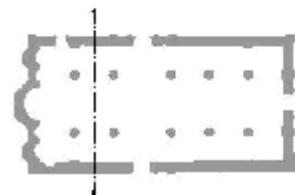
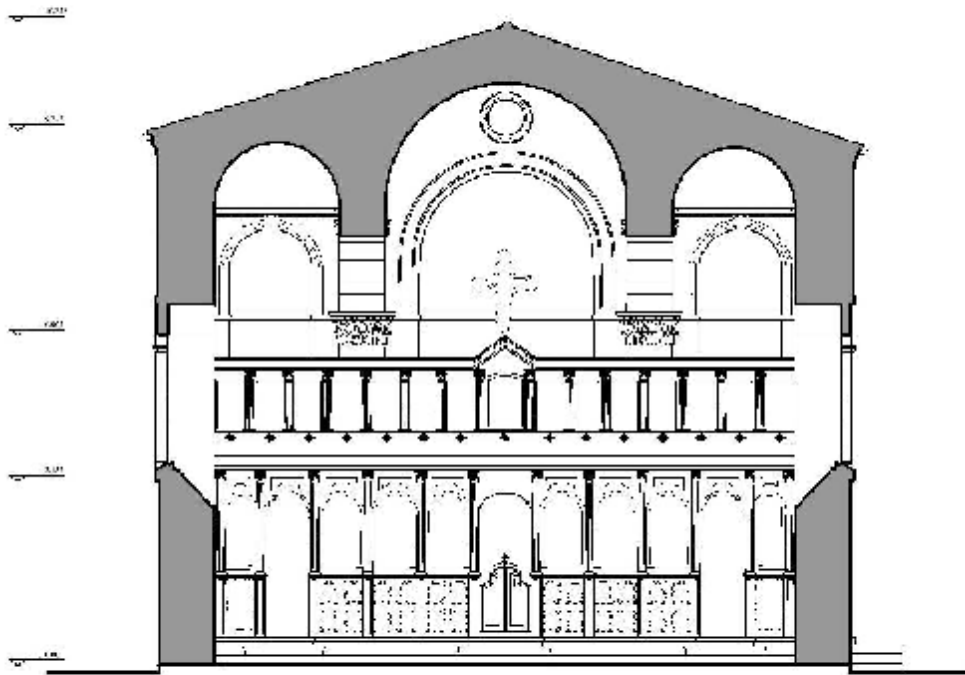
05 ΤΟΜΗ Β-Β'

ΝΑΟΔΟΜΙΑ 19ου ΑΙΩΝΑ ΣΤΗΝ ΟΡΕΙΝΗ ΓΟΥΡΤΥΝΙΑ
ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΜΕΛΕΤΗΣ ΑΓ. ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΖΟΥΡΤΣΑΣ

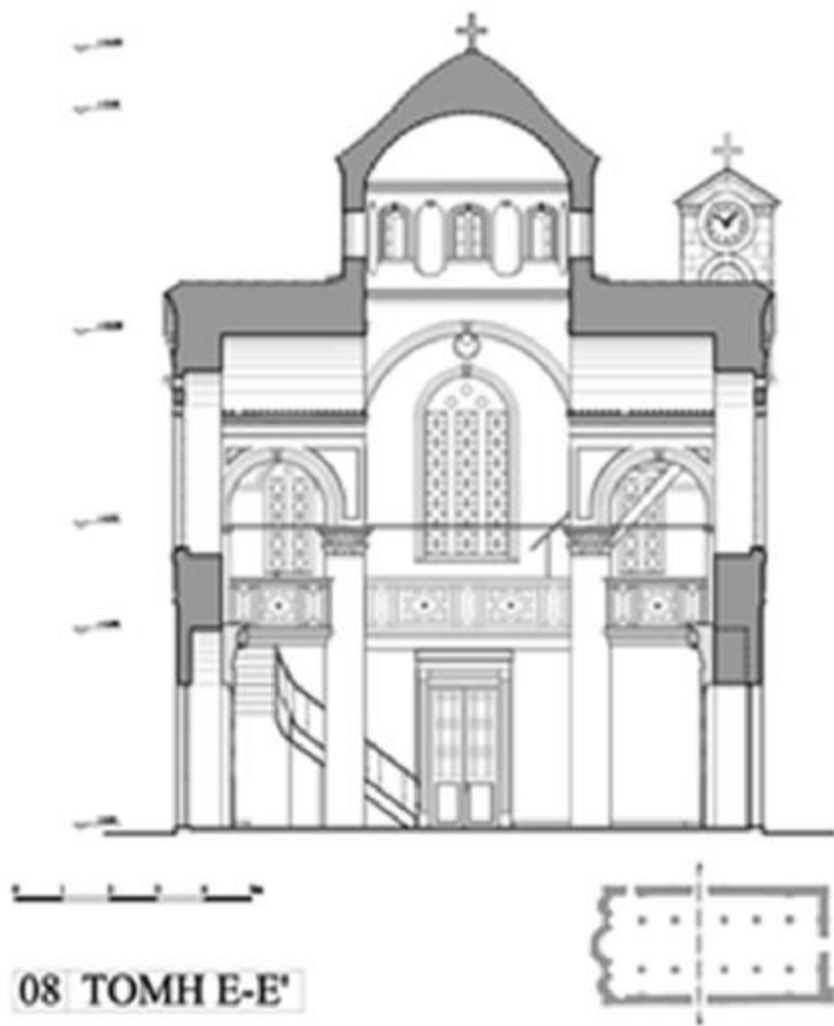

ΚΑΘΑΟΜΙΑ 19ου ΑΙΩΝΑ ΣΤΗΝ ΟΡΓΕΝΗ ΓΟΥΡΥΝΙΑ
ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΜΗΛΕΤΗΣ ΑΓ. ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΖΟΥΡΤΣΑΣ

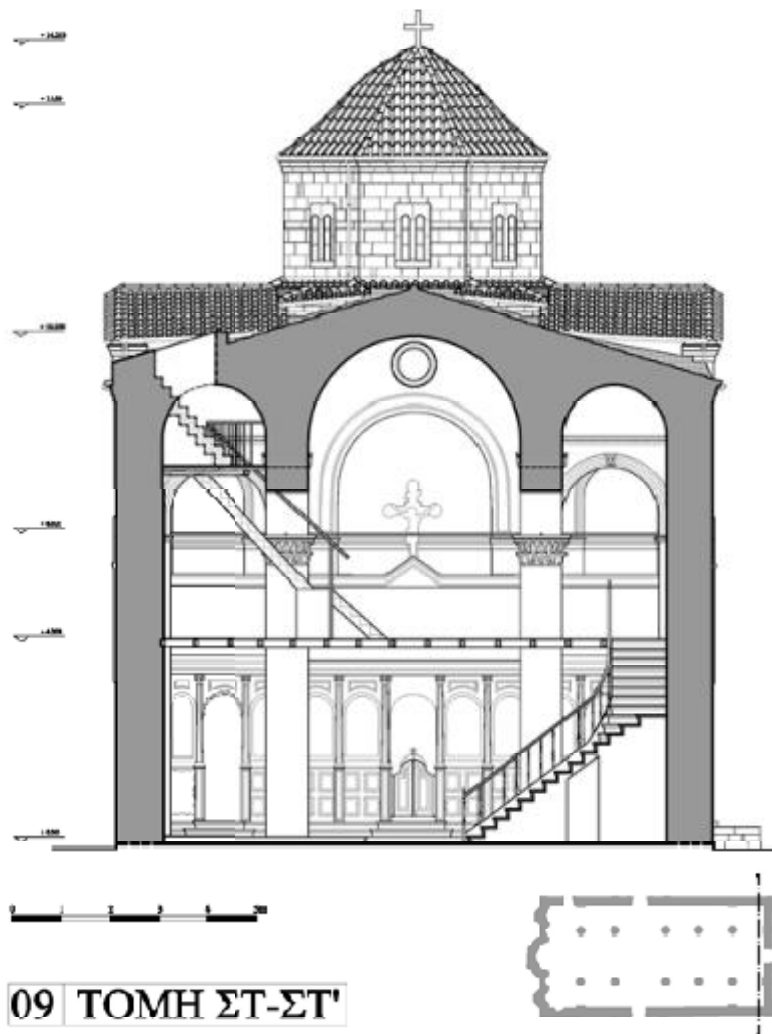

07 ΤΟΜΗ Δ-Δ'

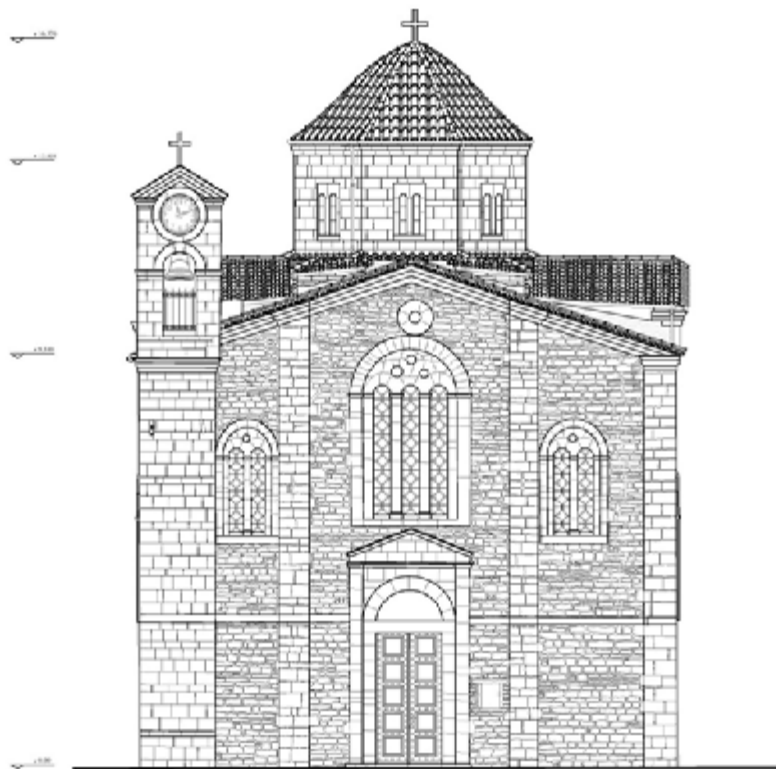
ΝΑΟΣΟΜΕΙΑ 19^{ου} ΑΙΩΝΑ ΣΤΗΝ ΟΡΕΪΝΗ ΓΟΥΡΤΥΝΙΑ

ΝΑΟΔΟΜΙΑ 19ου ΑΙΩΝΑ ΣΤΗΝ ΟΡΕΙΝΗ ΓΟΡΤΥΝΙΑ
ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΜΕΛΕΤΗΣ ΑΓ.ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΖΟΥΡΤΣΑΣ

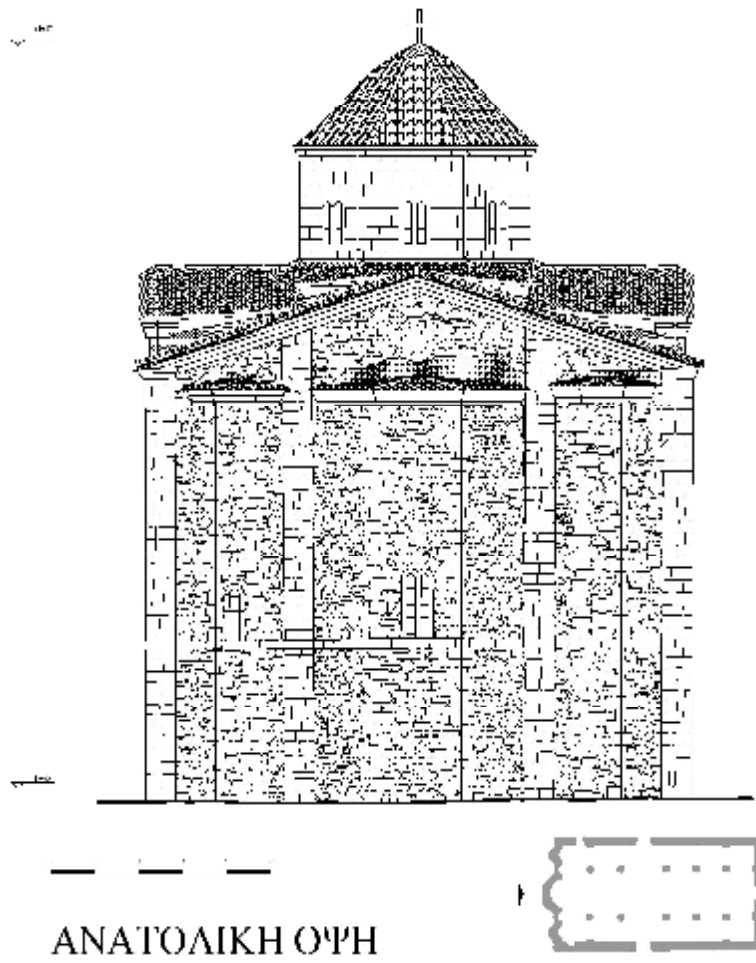
ΝΑΟΔΟΜΙΑ 19ου ΑΙΩΝΑ ΣΤΗΝ ΟΡΕΙΝΗ ΓΟΥΡΤΥΝΙΑ
ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΜΕΛΕΤΗΣ ΑΓ. ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΖΟΥΡΤΣΑΣ

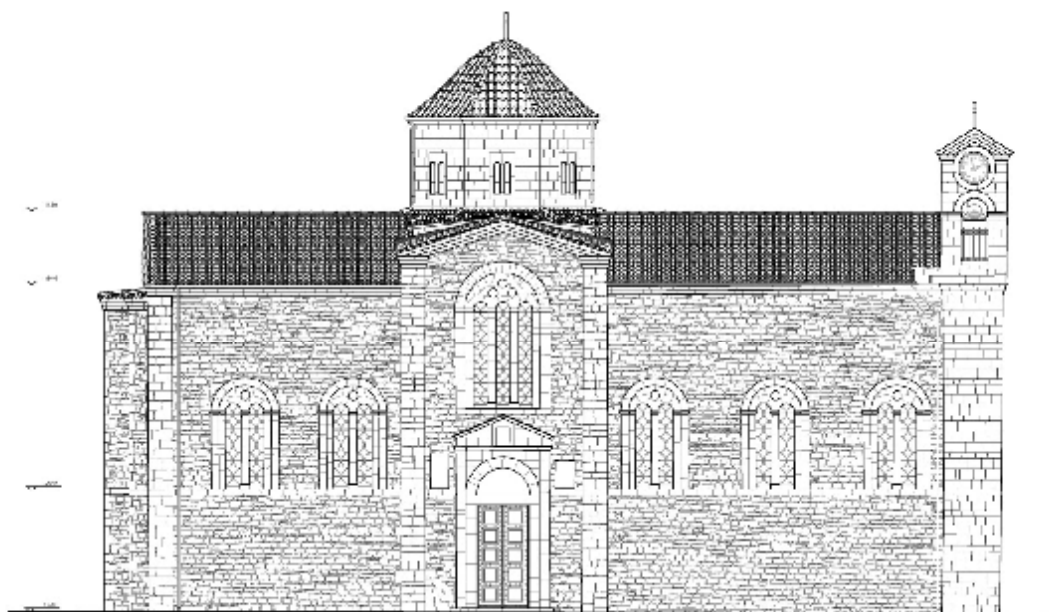
10 ΔΥΤΙΚΗ ΟΨΗ

ΝΑΟΣΟΜΙΑ 1900 ΑΙΩΝΑ ΣΤΗΝ ΟΡΕΙΝΗ ΓΟΥΡΥΝΑ -
ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΜΕΛΕΤΗΣ ΑΓ. ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΖΟΥΡΙΣΑΣ

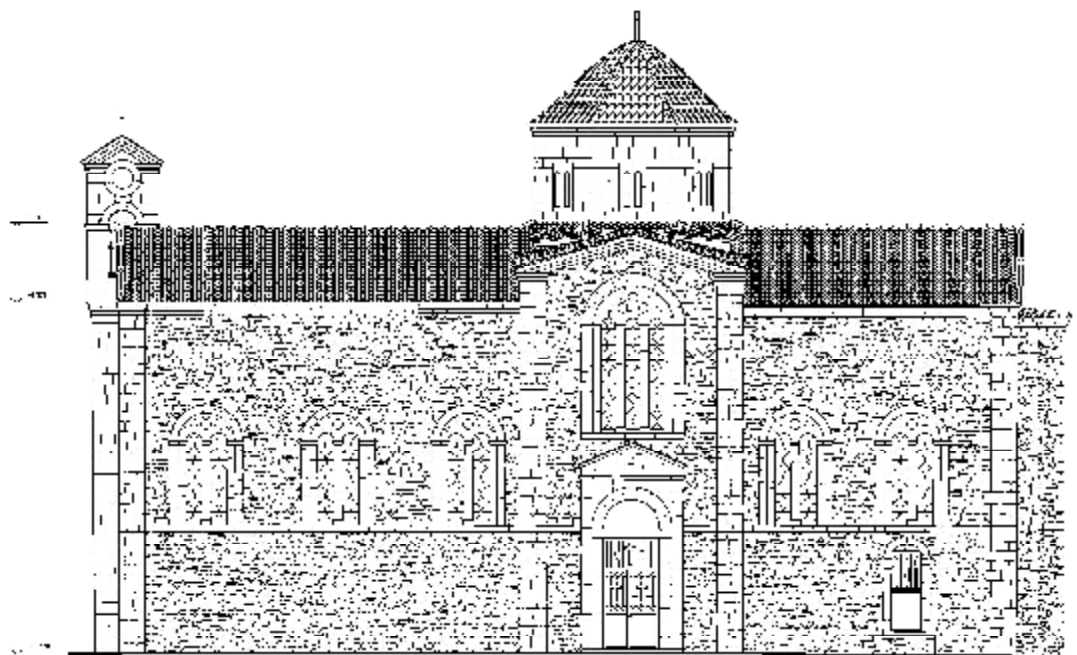
ΝΑΟΣΟΜΙΑ 1930 ΑΒΥΝΑ ΣΤΗΝ ΟΡΕΙΝΗ ΓΟΥΤΥΝΙΑ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΜΕΛΕΤΗΣ ΑΓ. ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΖΟΥΡΤΣΑΣ

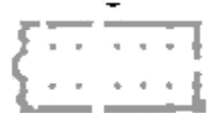
ΒΟΡΕΙΑ ΟΨΗ

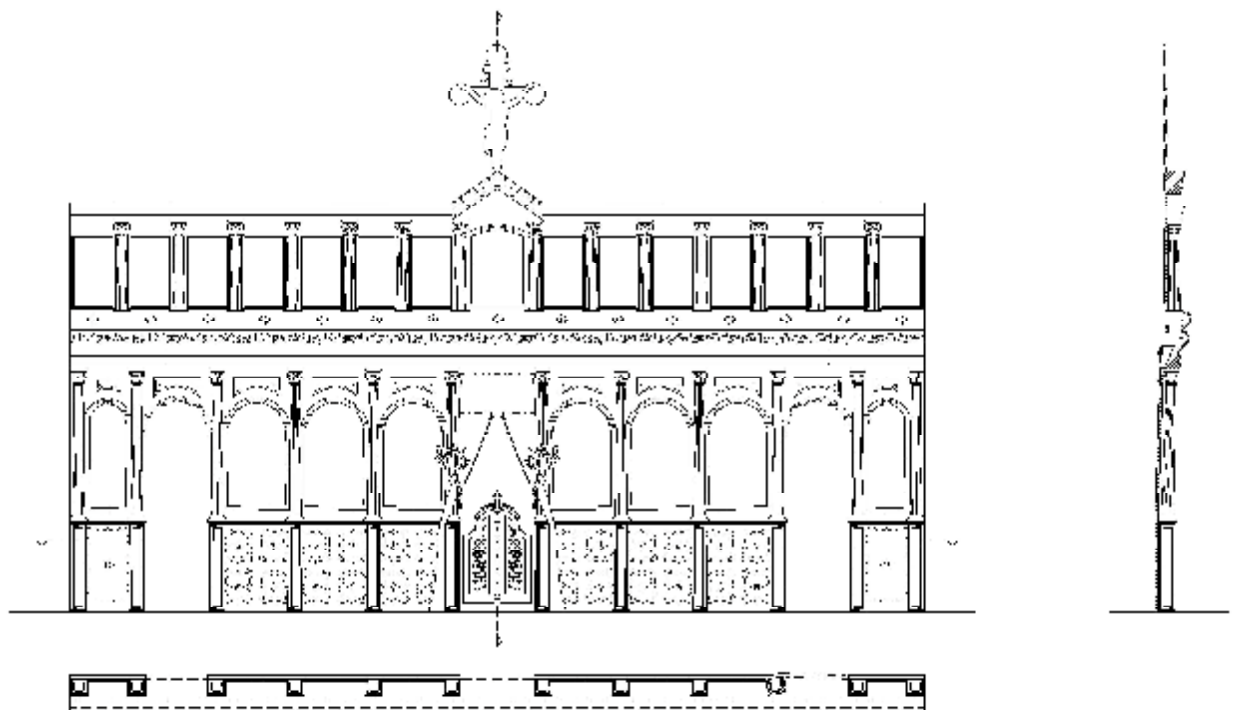

ΚΑΘΑΔΟΜΙΑ 19ου ΑΙΩΝΑ ΣΤΗΣ ΟΡΘΟΞΗ ΟΡΘΟΓΝΩΣΤΗΣ ΠΑΡΑΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΖΩΡΠΙΣΑΣ

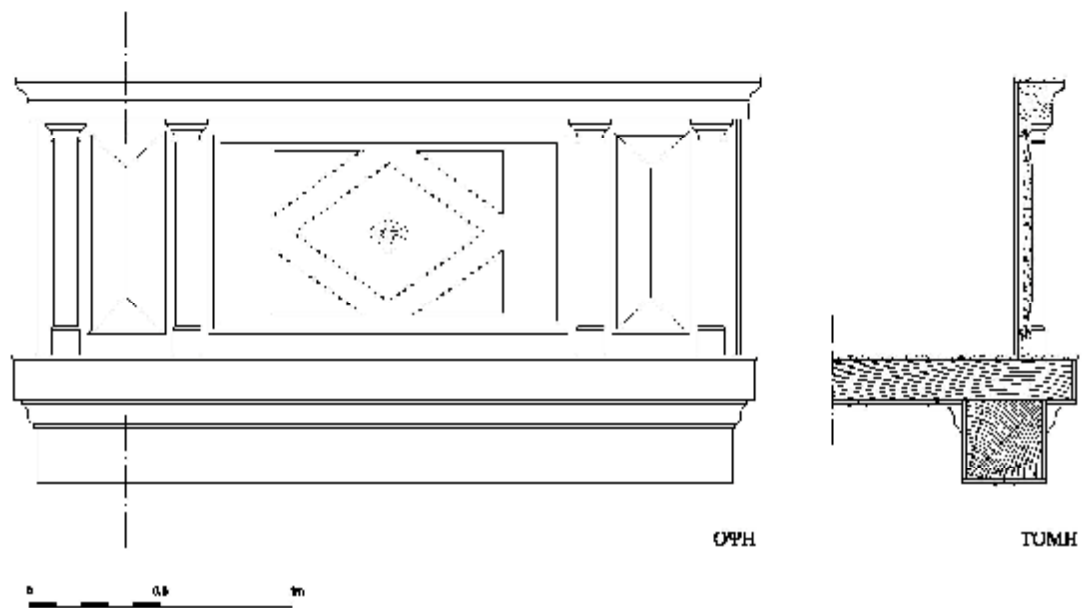
ΝΟΤΙΑ ΟΨΗ

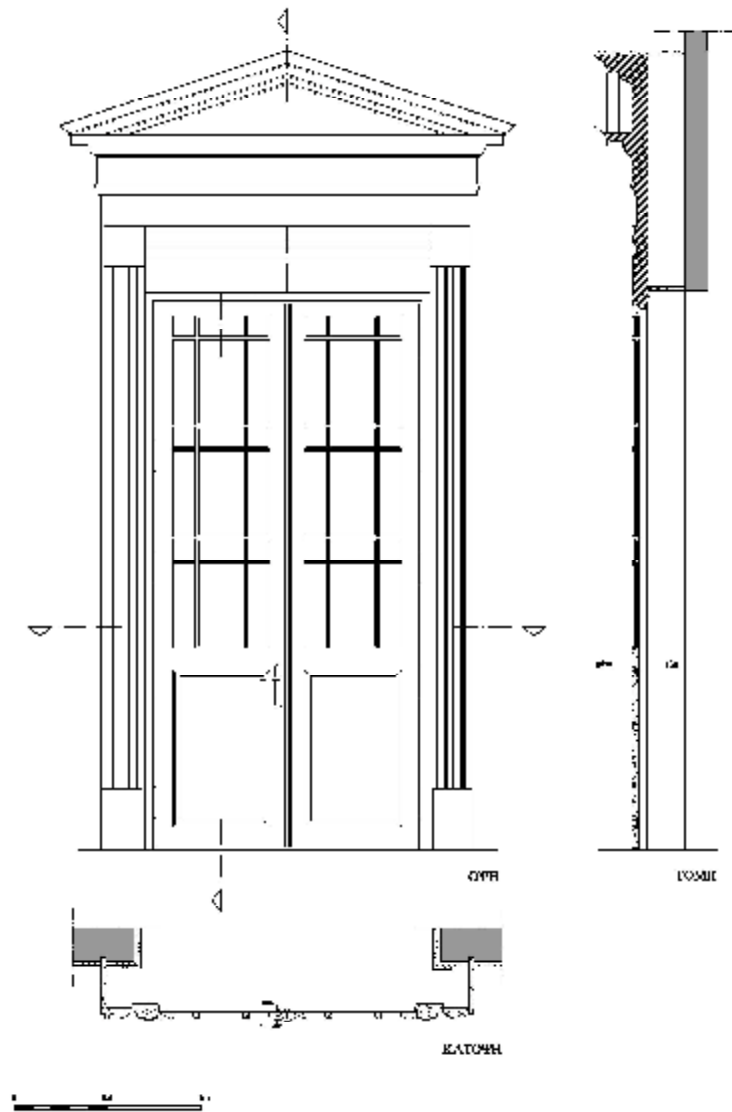
14 ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΤΙΚΗ ΔΕΙΤΤΟΜΕΡΕΙΑ ΤΕΜΗΛΟΥ

**ΝΑΟΔΟΜΙΑ 19^{ου} ΑΙΩΝΑ ΣΤΗΝ ΟΡΕΙΝΗ ΓΟΥΤΥΝΙΑ
ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΜΕΛΕΤΗΣ ΑΓ. ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΖΟΥΡΤΣΑΣ**

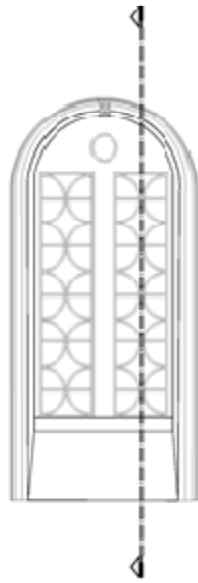

15 ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΤΙΚΗ ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΑ ΣΤΗΘΑΙΟΥ

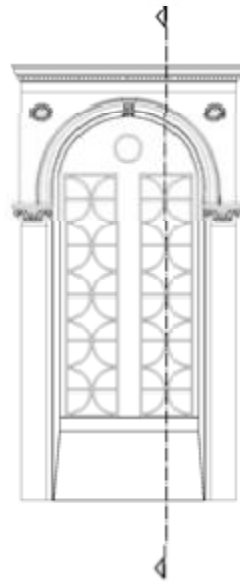
ΝΑΥΔΟΜΙΑ 19^{ου} ΑΙΩΝΑ ΣΤΗΝ ΟΡΕΙΝΗ ΓΟΥΤΥΝΙΑ
ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΜΕΛΕΤΗΣ ΔΓ. ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΖΟΥΡΤΣΑΣ

| 16 | ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΤΙΚΗ ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΑ ΘΥΡΩΜΑΤΟΣ |

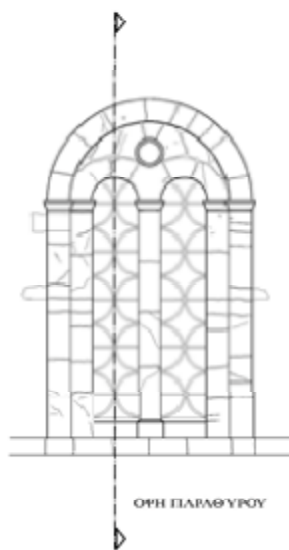
ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΟΡΗ ΠΑΡΑΘΥΡΟΥ 1

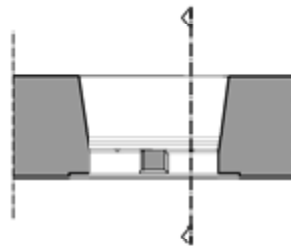
ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΟΡΗ ΠΑΡΑΘΥΡΟΥ 2

ΤΟΜΗ ΠΑΡΑΘΥΡΟΥ

ΟΡΗ ΠΑΡΑΘΥΡΟΥ

ΚΑΤΟΥΡΗ ΠΑΡΑΘΥΡΟΥ

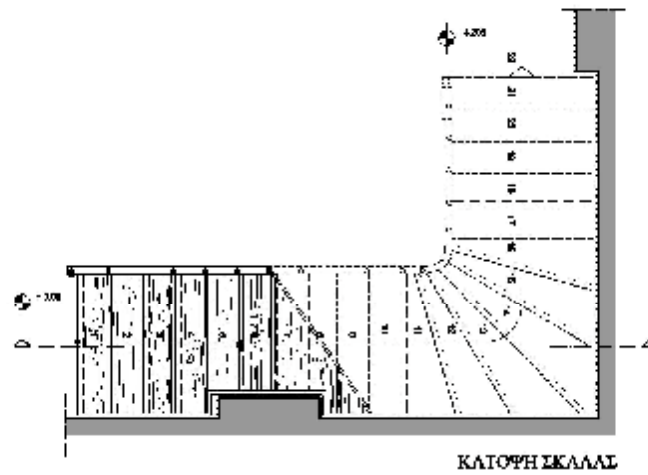
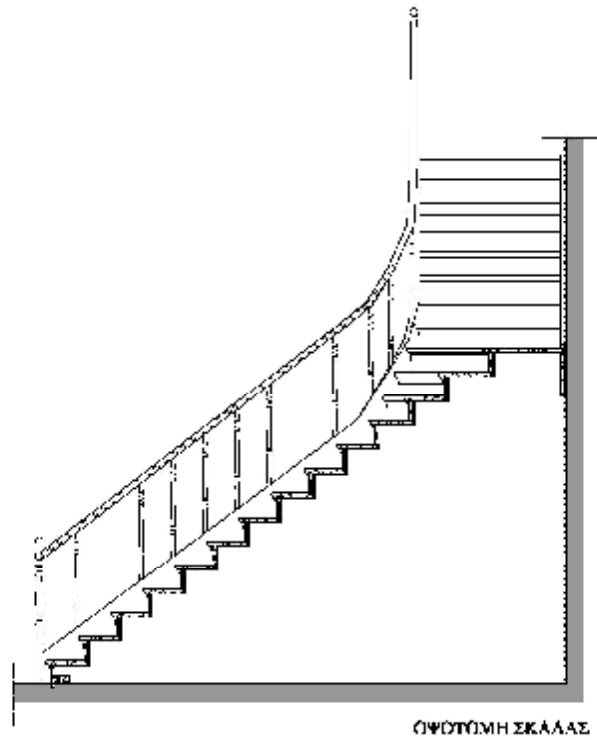
17 ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΤΙΚΗ ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΑ ΠΑΡΑΘΥΡΟΥ

ΚΑΘΑΡΟΜΙΑ 1900 ΣΤΗΝ ΟΡΓΗ ΑΠΙ ΟΡΓΕΥΝΙΑ-ΠΕΡΙΠΛΩΜΗ ΜΕΤΑ ΕΠΙ ΑΛΝ ΚΟΛΛΑΘ ΖΟΥΡΙΑΝ

18 | ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΤΙΚΗ ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΑ ΚΙΟΝΟΚΡΑΝΟΥ

ΝΑΟΔΟΜΙΑ 19ου ΑΙΩΝΑ ΣΤΗΝ ΟΡΕΙΝΗ ΓΟΡΤΥΝΙΑ
ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΜΕΛΕΤΗΣ ΑΓ.ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΖΟΥΡΤΣΑΣ

19 ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΤΙΚΗ ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΑ ΣΚΑΛΑΣ

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ

<u>Π1</u>	<u>59</u>
1.Χάρτης Νέας Φιγαλείας	
2. Χάρτης Διαδρομής (Googleearth)	
<u>Π2</u>	<u>60</u>
3. Μοναστήρι της Κοίμησης της Θεοτόκου	
4. Νέα Φιγαλεία, νυχτερινή λήψη	
<u>Π3</u>	<u>61</u>
5.Άγιος Νικόλαος, Βόρεια Όψη	
6. Άγιος Νικόλαος, Νότια Όψη	
<u>Π4</u>	<u>62</u>
7.Άγιος Νικόλαος, Ανατολική Όψη	
8. Νοτιοδυτική Όψη	
<u>Π5</u>	<u>63</u>
9α. Τρίλοβο Παράθυρο	
9α.1 Εσωτερική Όψη Τρίλοβου Παραθύρου	
9β. Δίλοβο Παράθυρο	
9β.1 Εσωτερική Όψη Δίλοβου Παραθύρου	
<u>Π6</u>	<u>64</u>
9γ. Μονόλοβο Παράθυρο	
9γ.1 Εσωτερική Όψη Μονόλοβου Παραθύρου	
9δ. Δίλοβο Παράθυρο Τρούλου	
9δ.1 Εσωτερική Όψη Δίλοβου Παραθύρου	
<u>Π7</u>	<u>65</u>
10.α Δυτική Πόρτα	
10.α1 Εσωτερική Πόρτα Δυτικά	
10.β Νότια Πόρτα (ιερό)	
10.β1 Εσωτερική Όψη (ιερό)	

<u>Π8</u>	<u>66</u>
11.α Τρούλος	
11.β Εσωτερική Λήψη Τρούλου	
<u>Π9</u>	<u>67</u>
12. Άποψη τρούλου πριν την τελευταία αποκατάσταση	
13. Άποψη Καμπαναριού 1929	
<u>Π10</u>	<u>68</u>
14. Άποψη καμπαναριού	
15. Καμπαναριό 2015	
<u>Π11</u>	<u>69</u>
16. ΒΔ Λήψη του Ναού	
17. Ανατολική Λήψη του Ναού	
<u>Π12</u>	<u>70</u>
18. ΝΔ Λήψη του Ναού	
19.α Νότιο Κλίτος	
<u>Π13</u>	<u>71</u>
19.β Βόρειο Κλίτος	
20. Καμάρες ασαφής γεωμετρικής μορφής	
21. Καμάρες εγκάρσιων κλιτών	
<u>Π14</u>	<u>72</u>
22. Τέμπλο	
23. Τέμπλο Πίσω Όψη	
<u>Π15</u>	<u>73</u>
24. Διακοσμητική Πλαισίωση	
25. Διακοσμητικό Τοξοτού Παραθύρου	
26. Διακοσμητικό Γύψινο Τελείωμα	
<u>Π16</u>	<u>74</u>
27. Διακοσμητική κορδέλα που περιτρέχει τον ουρανό του Ναού	
28. Διακοσμητική κορδέλα που περιτρέχει τον ουρανό του Ναού	

<u>Π17</u>	<u>75</u>
29. Γύψινο Κιονόκρανο	
29.α Περγαμινό κιονόκρανο από την έπαυλη του Ηρώδη Αττικού στην Κυνουρία	
<u>Π18</u>	<u>76</u>
30.α Δάπεδο	
30.β Δάπεδο	
<u>Π19</u>	<u>77</u>
31.α Σκάλα που οδηγεί στο επίπεδο του γυναικωνίτη	
31.β Σκάλα που οδηγεί στο επίπεδο του γυναικωνίτη	
<u>Π20</u>	<u>78</u>
33.α Σκάλα που οδηγεί στο πατάρι για την έξοδο στο κωδωνοστάσιο	
33.β Σκάλα που οδηγεί στο πατάρι για την έξοδο στο κωδωνοστάσιο	
<u>Π21</u>	<u>79</u>
34. Πατάρι-Σκάλα που οδηγεί στο κωδωνοστάσιο	
34. Ψευδοροφή Ισογείου	
<u>Π22</u>	<u>80</u>
35. Ψευδοροφή Ισογείου-Γυναικωνίτης	
36.Ελκυστήρες	
<u>Π23</u>	<u>81</u>
37.α Στηθαίο	
37.β Στηθαίο	
<u>Π24</u>	<u>82</u>
38.α Σκάλες Προαυλίου	
38.β Ράμπα Προαυλίου	
38.γ Τουαλέτα στο προαύλιο	
<u>Π25</u>	<u>83</u>
39. Επιγραφή κατασκευής καινούριου προαυλίου χώρου	

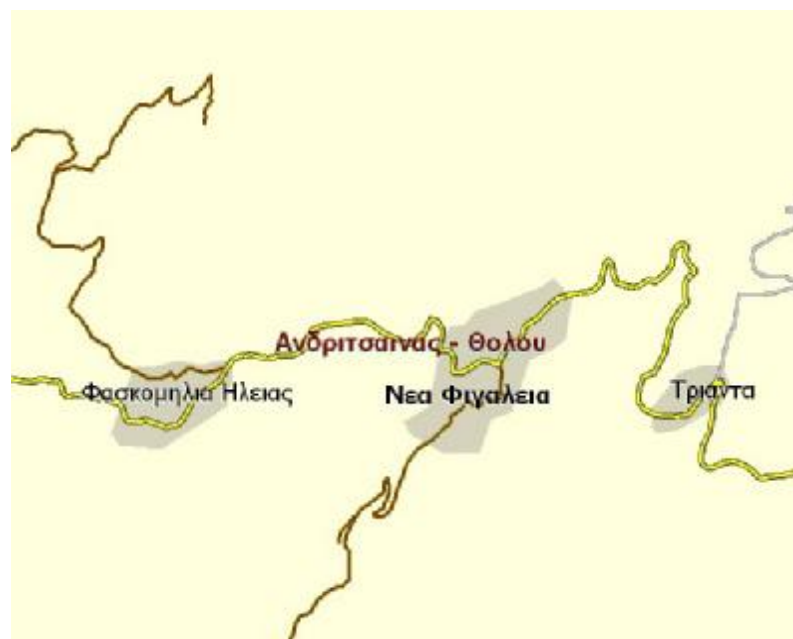
<u>Π26</u>	<u>84</u>
40.α Άγιος Νικόλαος Ανδρίτσαινας	
40.β Επιγραφή Οικοδόμησης Αγίου Νικολάου Ανδρίτσαινας	
<u>Π27</u>	<u>85</u>
41.α Γένεση Της Θεοτόκου, Πετράλωνα	
41.β Βόρεια Όψη, Γένεση Της Θεοτόκου-Κίονες προαύλιο χώρο	
<u>Π28</u>	<u>86</u>
42.α Άγιος Σπυρίδωνας, Ζαχάρω	
42.β Βόρεια όψη, Άγιος Σπυρίδωνας, Ζαχάρω	
<u>Π29</u>	<u>87</u>
43. Τέμπλο Άγιου Σπυρίδωνα, Ζαχάρως	
44. Τέμπλο Άγιου Σπυρίδωνα, Ζαχάρως	
<u>Π30</u>	<u>88</u>
45. Τέμπλο, Γέννεση της Θεοτόκου, Πετράλωνα	
46. Γυναικωνίτης, Γέννεση της Θεοτόκου, Πετράλωνα	

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

Π1

1.Χάρτης Νέας Φιγαλείας

2.Χάρτης Διαδρομής (Googleearth)

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

Π2

3. Μοναστήρι της Κοίμησης της Θεοτόκου

4. Νέα Φιγαλεία, νυχτερινή λήψη

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

Π3

5. Άγιος Νικόλαος, Βόρεια Όψη

6. Άγιος Νικόλαος, Νότια Όψη

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

Π4

7. Άγιος Νικόλαος, Ανατολική Όψη

8. Νοτιοδυτική Όψη

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

Π5

9α. Τρίλοβο Παράθυρο

9β. Δίλοβο Παράθυρο

9α.1 Εσωτερική Όψη Τρίλοβου Παραθύρου 9β.1 Εσωτερική Όψη Δίλοβου Παραθύρου

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

Π6

9γ. Μονόλοβο Παράθυρο

9δ. Δίλοβο Παράθυρο Τρούλου

9γ.1 Εσωτερική Όψη Μονόλοβου Παράθυρου

9δ.1 Εσωτερική Όψη Δίλοβου Παράθυρου

Τρούλου

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

Π7

10.α Δυτική Πόρτα

10.β Νότια Πόρτα (ιερό)

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

Π8

11.α Τρούλος

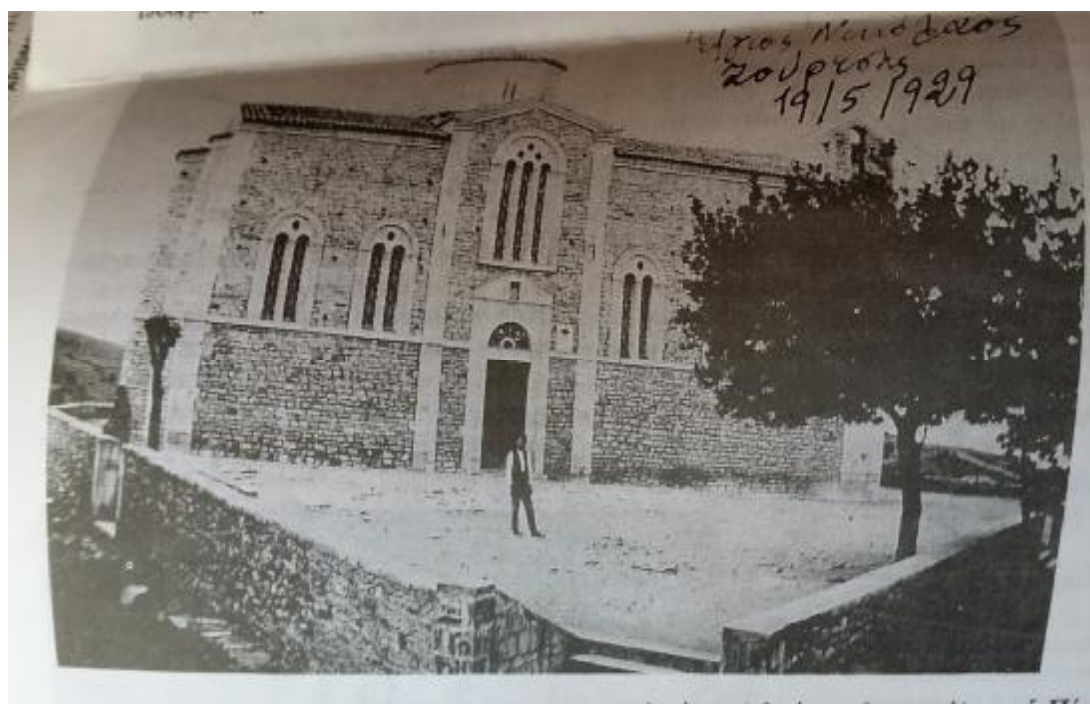
11.β Εσωτερική Λήψη Τρούλου

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

Π9

12. Άποψη τρούλου πριν την τελευταία αποκατάσταση

13. Άποψη Καμπαναριού 1929

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

Π10

14. Άποψη καμπαναριού

15..Καμπαναριό 2015

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

Π11

16. ΒΔ Λήψη του Ναού

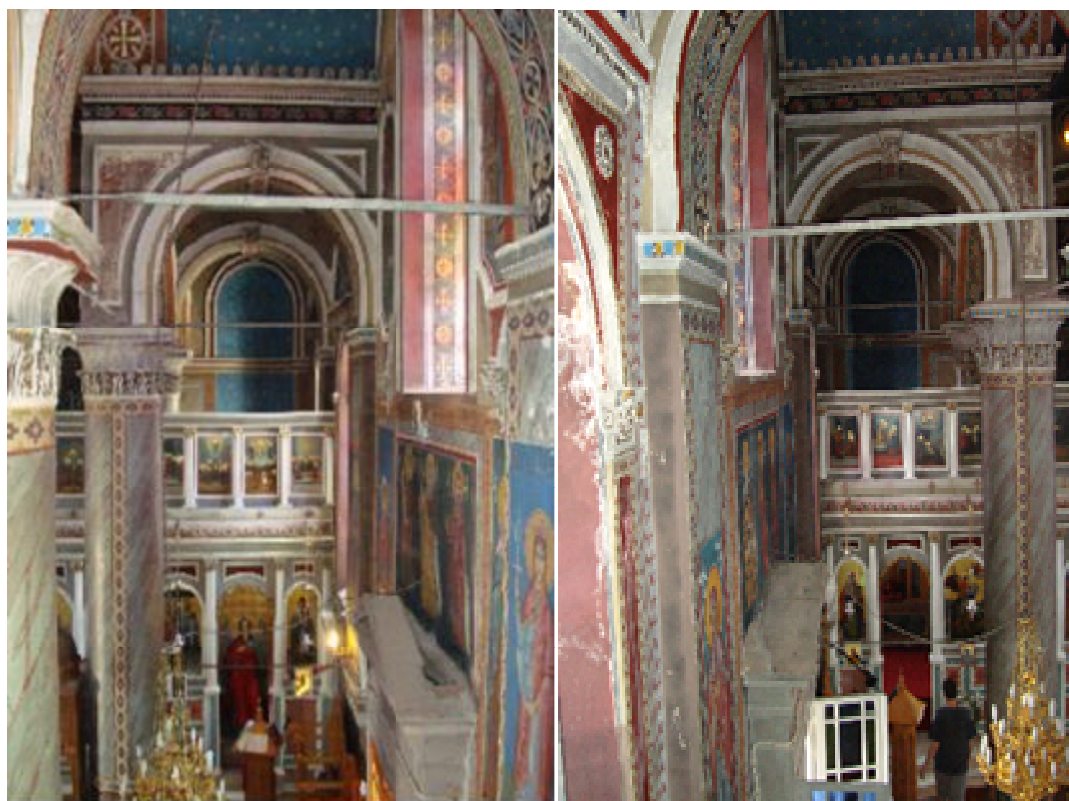
17. Ανατολική Λήψη του Ναού

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

Π12

18. ΝΔ Λήψη του Ναού

19.α Νότιο Κλίτος 19.β Βόρειο Κλίτος

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

Π13

20.Καμάρες ασαφής γεωμετρικής μορφής

21. Καμάρες εγκάρσιων κλίτων

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

Π14

22. Τέμπλο

23. Τέμπλο Πίσω Όψη

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

Π15

24. Διακοσμητική Πλαισίωση 25. Διακοσμητικό Τοξοτού Παραθύρου

26. Διακοσμητικό Γύψινο Τελείωμα

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

Π16

27. Διακοσμητική κορδέλα που περιτρέχει τον ουρανό του Ναού

28. Διακοσμητική κορδέλα που περιτρέχει τον ουρανό του Ναού

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

Π17

29. Γύψινο Κιονόκρανο

29.α Περγαμινό κιονόκρανο από την έπαυλη του Ηρώδη Αττικού στην Κυνουρία.

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

Π18

30.α Δάπεδο

30.β Δάπεδο

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

Π19

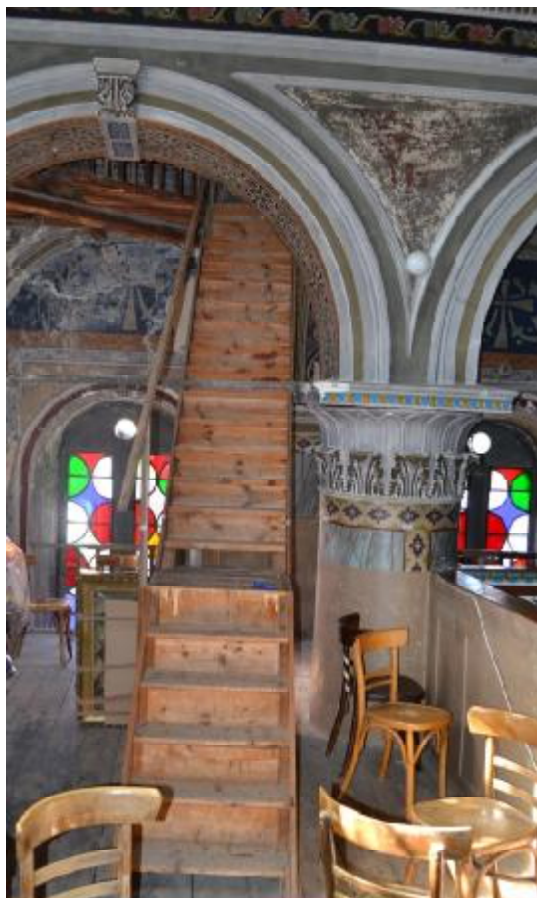
31.α Σκάλα που οδηγεί στο επίπεδο του γυναικωνίτη

31.β Σκάλα που οδηγεί στο επίπεδο του γυναικωνίτη

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

Π20

32.α Σκάλα που οδηγεί στο πατάρι για την έξοδο στο κωδωνοστάσιο

32.β Σκάλα που οδηγεί στο πατάρι για την έξοδο στο κωδωνοστάσιο

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

Π21

33. Πατάρι-Σκάλα που οδηγεί στο κωδωνοστάσιο

34. Ψευδοροφή Ισογείου

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

Π22

35. Ψευδοροφή Ισογείου-Γυναικωνίτης

36. Ελκυστήρες

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

Π23

37.α Στηθαίο

37.β Στηθαίο

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

Π24

38.α Σκάλες Προαυλίου

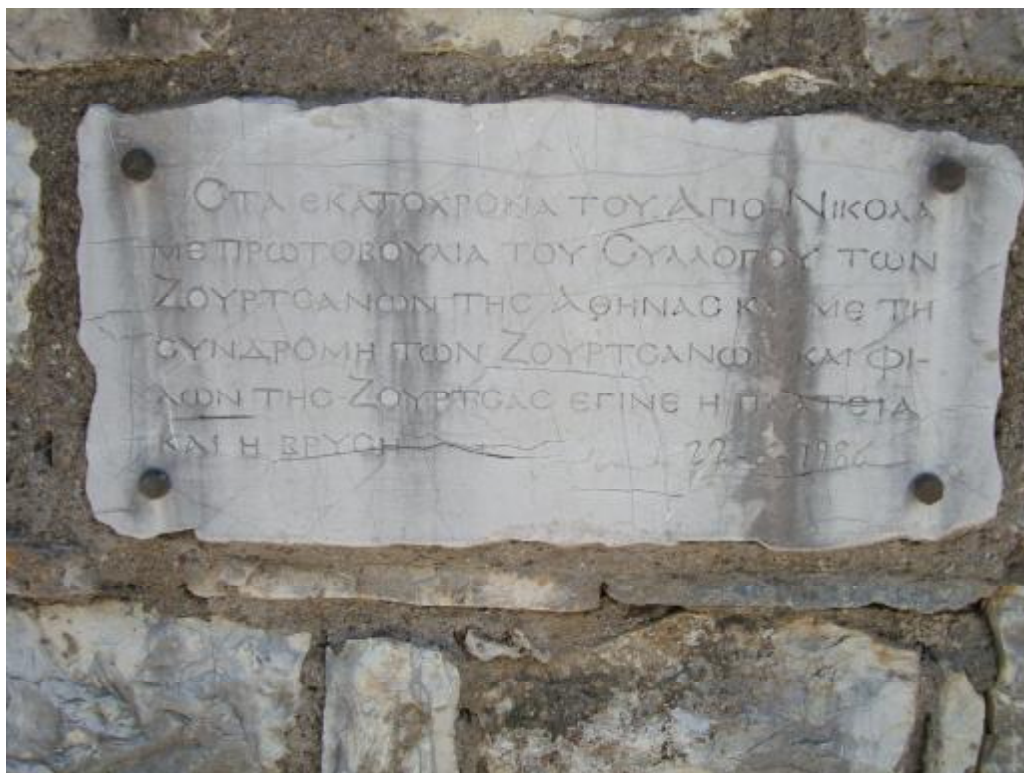
38.β Ράμπα Προαυλίου

38.γ Τουαλέτα στο προαύλιο

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

Π25

39. Επιγραφή κατασκευής καινούριου προαύλιου χώρου

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

Π26

40.α Άγιος Νικόλαος Ανδρίτσαινας

40.β Επιγραφή Οικοδόμησης Αγίου Νικολάου Ανδρίτσαινας

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

Π27

41.α Γένεση Της Θεοτόκου, Πετράλωνα

41.β Βόρεια Όψη,Γένεση Της Θεοτόκου-Κίονες προαύλιο χώρο

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

Π28

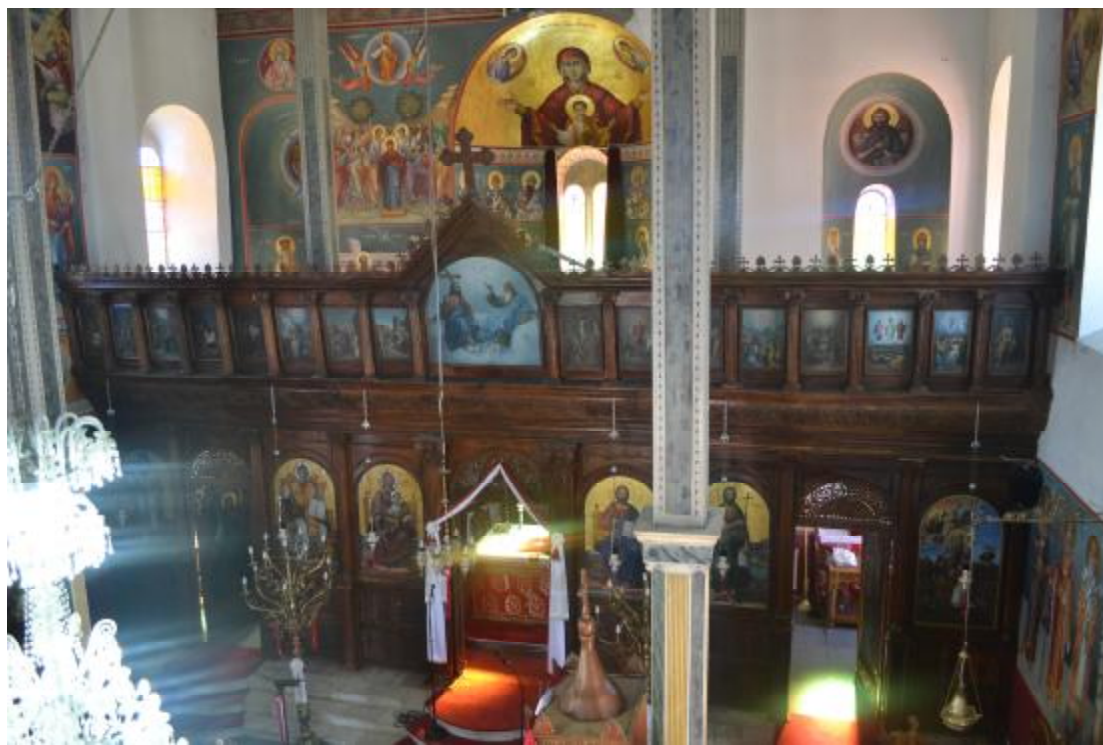
42.α Άγιος Σπυρίδωνας, Ζαχάρω

42.β Βόρεια όψη, Άγιος Σπυρίδωνας, Ζαχάρω

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

Π29

43. Τέμπλο Άγιου Σπυρίδωνα, Ζαχάρως

44. Τέμπλο Άγιου Νικολάου, Ανδρίτσαιας

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

Π30

45. Τέμπλο, Γέννηση της Θεοτόκου, Πετράλωνα

46. Γυναικωνίτης, Γέννηση της Θεοτόκου, Πετράλωνα